

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta humanitních studií

**ŠTĚDRÝ DEN VE STŘEDOČESKÉ VESNICI
POHLEDEM DVOU GENERACÍ**

Bakalářská práce

Kristýna Bernatová

Vedoucí práce: PhDr. Miloslava Turková, CSc.

Praha 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny byly řádně citovány a tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 10. 5. 2015

.....

Kristýna Bernatová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Miloslavě Turkové, CSc. za její vstřícnost, ochotu, cenné rady a trpělivost při vedení této práce. Dále děkuji celé své rodině a přátelům za jejich podporu po celou dobu studia

OBSAH

1. Úvod.....	1
2. Základní pojmy	4
2.1 Svátek.....	4
2.2 Rituál.....	5
2.3 Tradice.....	7
2.4 Zvyky a obyčeje	8
3. Vánoce.....	10
3.1 Původ a historie Vánoc	10
3.2 Současné Vánoce.....	11
4. Štědrý den.....	14
5. Nejvýznamnější vánoční symboly a zvyky v současnosti.....	17
6. Vánoční jídelníček.....	21
6.1 Vývoj vánočního jídelníčku	21
6.2 Současný vánoční jídelníček	25
7. Metodologie	27
7.1 Cíle výzkumu a výzkumné otázky	27
7.2 Výzkumná strategie.....	28
7.3 Technika sběru dat	28
7.4 Výběr vzorku a prostředí výzkumu	29
7.5 Vyhodnocování a interpretace získaných dat.....	31
8. Analýza rozhovorů	33
8.1 Průběh oslavy Štědrého dne z pohledu obou generací.....	33
8.2 Vánoční zvyky a tradice.....	44
8.3 Význam oslavy Štědrého dne.....	52
9. Závěr	56

1. Úvod

Štědrý den je jedním z nejvýznamnějších výročních svátků. Ačkoli jeho původní duchovní význam v dnešní konzumní společnosti upadá v zapomnění, je pro nás v současné době jedním z nejpodstatnějších svátků kalendářního cyklu a zejména také důležitým svátkem rodinným. Slaví ho věřící i ateisté a vánoční čas je často prožíván velice emotivně a silněji než jiná období v roce. Nabízí se otázka, proč tomu tak je, když se původní smysl Vánoc vytrácí a Vánoce se stávají spíše „svátkem konzumu.“ Co tedy pro dnešního člověka Vánoce znamenají, proč jsou pro něj stále důležité a jaký má pro něj význam oslava Štědrého dne?

Problematice Vánoc a reflexi tohoto období z pohledu aktérů se již na Fakultě humanitních studií věnovaly některé bakalářské eseje. Jedna se například zabývala vnímáním pražské vánoční atmosféry z hlediska návštěvníků pražských vánočních trhů.¹ Jiná sledovala význam oslavy Vánoc pro rodiny s dětmi² a nejbližší předmětu mého zájmu byla ta, kde se autorka³ zaměřila na vnímání současných Vánoc z pohledu mladých rodin a z pohledu generace starší, přičemž z tohoto výzkumu vyplynulo, že většina informátorů vnímá Vánoce zejména jako svátek rodinný. V těchto pracích pojednávajících o reflexi vánočního období však téměř nebyla věnována pozornost tématu předávání (přebírání) tradičních vánočních zvyků právě v rámci rodiny, což je jedna z rovin, kterou jsem ve své práci chtěla doplnit. Kromě toho se zmíněné dosavadní práce orientovaly spíše na vánoční období obecně a samotnému Štědrému dni a večeru byla věnována jen malá část pozornosti. Proto jsem se zaměřila především na samotný vrchol vánočního období - na 24. prosinec.

Základním cílem mé bakalářské práce bylo podat reflexi oslavy Štědrého dne v jedné konkrétní středočeské vesnici pohledem dvou generačních skupin, a to generace prarodičů a generace vnuků, přičemž zástupci těchto dvou generačních skupin byli

¹ KŘEPELKOVÁ, Markéta. *Reflexe pražské vánoční atmosféry. Vánoční atmosféra v Praze ve 30. letech 20. století a v současnosti*. Praha, 2003. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií.

² CIHLOVÁ, Renáta. *Oslava Vánoc v dnešních rodinách s dětmi*. Praha, 1998. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií.

³ SOUMINOVÁ, Marie. *Pohled na současné Vánoce očima dvou generací*. Praha, 2012. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií.

v příbuzenském vztahu vnuk/vnučka – prarodič.⁴ V rámci výzkumu jsem se tak snažila zmapovat průběh a prožívání oslavy Štědrého dne z pohledu těchto dvou generací a kromě současného prožívání Štědrého dne mi šlo mimo jiné i o to, zda se průběh a prožívání oslavy tohoto svátečního dne z pohledu starší generace nějak změnily, a pokud ano, tak jakým způsobem. V další rovině jsem pak sledovala osobní reflexi významu Štědrého dne a nakonec také to, jak informátoři z dané vesnice přistupují k předávání a přebírání vánočních tradic a zvyků, přičemž jsem si také kladla otázku, jaký mají zástupci obou generací vztah k jejich dodržování.

Vesnici jsem si jako výzkumný terén vybrala z toho důvodu, že ve venkovském prostředí se tradice, zvyky a jejich dodržování uchovávají spíše než v městských prostředích, a to proto, že je v nich kontinuita tradic umožňována právě stabilitou obyvatelstva a rostoucím volným časem obyvatel vesnic.⁵ A protože se kromě průběhu a prožívání oslavy Štědrého dne ptám i na otázku předávání a přebírání vánočních tradic a zvyků v rámci příbuzenské skupiny, považuji výzkum uskutečňovaný mezi rodinami pocházejícími z jedné vesnice pro zodpovězení těchto výzkumných otázek za přijatelnější než výzkum, který by byl realizován ve městě.

Téma mé bakalářské práce jsem si také mimo jiné zvolila i z toho důvodu, že se na podobná témata často hledí jako na málo významná a „nevědecká“, nicméně i určitým úhlem pohledu nevýznamná kulturní aktivita může mít pro svou hodnotu živé komunikace a sociálních kontaktů rozsáhlý význam pro život člověka, rodiny nebo jiných skupin,⁶ což považuji za důležitý aspekt hodný zkoumání.

V teoretické části se nejprve věnuji vymezení základních pojmů, které s daným tématem souvisí, a dále se zabývám již samotnou problematikou Vánoc, tedy exkurzem do jejich historie i jejich současnou podobou, samotným Štědrým dnem, nejvýznamnějšími současnými vánočními symboly a zvyky a v neposlední řadě také podobou vánočního

⁴ Tento typ bádání - jako zkoumání fenoménu duchovní a sociální kultury - klade důraz právě na funkci zkoumaného jevu, na zkoumání názorů jeho samotných nositelů a na postihnutí jeho společenské a komunikační stránky. FROLCOVÁ, Věra. *Folklor a obřad v kalendářním cyklu*. In TYLLNER, Lubomír a UHEREK, Zdeněk (eds.). *Kultura – společnost – tradice I.: Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie*. 1. vyd. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2005, s. 88- 90.

⁵ HORVÁTHOVÁ, Emília. *K teoretickým aspektom problematiky tradície*. In *Národopisné informácie*. Bratislava: Národopisný ústav SAV, 1981. s. 1-22.

⁶ FROLCOVÁ, Věra. *Folklor a obřad v kalendářním cyklu*. In TYLLNER, Lubomír a UHEREK, Zdeněk (eds.). *Kultura – společnost – tradice I.: Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie*. 1. vyd. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2005, s. 82.

jídelníčku. Kapitulu o vánočním jídelníčku jsem do teoretické části mé bakalářské práce zařadila zejména z toho důvodu, že právě na podobě vánočních pokrmů lze dobře nahlédnout na problematiku předávání a přebírání tradičních vánočních zvyků, což byla také jedna z výzkumných otázek, kterou jsem si ve své práci stanovila.

Nejdůležitější součástí mého bádání byl však samotný kvalitativní výzkum, který se uskutečnil v jedné konkrétní středočeské vesnici, přičemž základní technikou sběru dat byla technika polostrukturovaných rozhovorů se zástupci jednotlivých generací. Vyhodnocováním a interpretací získaných dat pak vznikla hlavní část této bakalářské práce - vlastní analýza, pomocí které jsem se snažila podat reflexi oslavy Štědrého dne v mnou sledované středočeské vesnici očima dvou generací – generace prarodičů a generace jejich vnuků.

2. Základní pojmy

2.1 Svátek

Dělení plynoucího času na dny sváteční a všední je příznačné pro všechny typy nejrozličnějších kultur.⁷ Svátek je tak vnímán jako protiklad všedního dne - jako vybočení z rutiny a každodennosti, čímž, jak píše Václav Frolec, „uvolňuje ony stránky lidského života, ve všedním životě vyplněném prací potlačené.“⁸ Denní rutina je pro lidský život charakteristická - každý člověk vždy vykonává nějakou všední činnost, aby zajistil své potřeby, zájmy a živobytí.⁹ Nebylo tomu jinak ani v minulosti. Navíc to, že byl plynoucí čas občas přerušen něčím zvláštním v přírodním cyklu, samo signalizovalo narušení rutiny, a tak na střídání všedních a svátečních dnů lidé přišli již v dávných dobách.¹⁰ S tím také souvisí to, že se sváteční dny pojily s přechody ročních období. Podzimní svátky znamenaly přípravu na zimu a úpadek, jarní naproti tomu oslavovaly obnovu přírody a příchod nového života. Příkladem mohou být právě oslavy zimního slunovratu jako naděje na obnovu a znovuzrození přírody i řádu.¹¹

S příchodem křesťanství docházelo k prolínání lidových a náboženských představ. V souvislosti s Vánocemi tak církev například časově propojila zrození Ježíše Krista s mýtem zimního slunovratu.¹² Měnil se tedy smysl svátků, ale jejich podoba a některé prvky velice často přetrvávaly dál. Podle Eliadeho¹³ pro náboženského člověka čas svátků spadá do tzv. posvátného času, ve kterém je jakoby zpřítomněna posvátná událost.¹⁴

„S postupným zesvětštěním společnosti se měnila i ideologie svátku.“¹⁵ Avšak i pro moderního člověka je sváteční čas časem, kdy lidé vystupují z rutiny všedního dne a všechno je jinak – „nevšední události rytmizují a člení každodenní stereotyp.“¹⁶ Svátkem

⁷ MAŘÍKOVÁ, Hana, PETRUSEK, Miloslav a VODÁKOVÁ, Alena. *Velký sociologický slovník: II. svazek, P-Ž*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. s. 1253.

⁸ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 20.

⁹ SOKOL, Jan. *Člověk a náboženství*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 36.

¹⁰ Tamtéž, s. 38.

¹¹ Tamtéž, s. 41 - 42.

¹² FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 20.

¹³ ELIADE, Mircea. *Posvátné a profánní*. 1. vyd. Překlad Filip Karfík. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, 155 s.

¹⁴ Naproti tomu Eliade rozlišuje ještě čas profánní, který žádný náboženský význam nenese.

¹⁵ MAŘÍKOVÁ, Hana, PETRUSEK, Miloslav a VODÁKOVÁ, Alena. *Velký sociologický slovník: II. svazek, P-Ž*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996, s. 1253.

¹⁶ PEŠKOVÁ, Jaroslava. *Každodennost a svátek. Filosofický rozměr festivity*. In: PEŠEK, Jiří (ed.) *Documenta Pragensia XII. Pražské slavnosti a velké výstavy: sborník příspěvků z konferencí Archivu hlavního města Prahy 1989—1991*. 1. vyd. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 1995, s. 29.

tak pro dnešního městského člověka, který tráví každý den v zaměstnání, na cestách a mezi cizími lidmi, může být jednoduše například to, že je doma právě bez těchto cizích lidí.¹⁷ Moderní společnost však stále oslovují i svátky náboženského významu a Vánoce jsou toho typickým příkladem. Jak o tom ve své práci píše Markéta Křepelková, přitahují ho svou atmosférou a kouzlem.¹⁸ A podle Eliadeho „většina „bezvěrců“ není v pravém slova smyslu osvobozena od náboženských způsobů chování, teorií a mytologií“¹⁹ a nese v sobě nadále stopy chování člověka náboženského.²⁰

Charakteristickým znakem svátku je jeho společenský charakter. Různé sváteční obřady souvisí s existencí pospolitosti a v důsledku toho i se zvláštní formou osobní komunikace – s komunikací sváteční – která má svůj jedinečný čas v kalendářním cyklu a přetrvává, jakkoliv rychle se vyvíjí každodenní dorozumívání a komunikace technická. Jedná se tedy o konzervativní fenomén související právě s rozlišováním všedního a svátečního dne.²¹

Ze společenského charakteru svátku dále vyplývá, že v dané společnosti vždy obsahuje něco společného, i když se obsahy slavností napříč kulturami liší. Může to být například společné jídlo a pití, ve starých společnostech často různé oběti nebo všem společný sváteční rituál.²²

2.2 Rituál

Rituál je „slavnostní obřad, provázený významným individuálním nebo kolektivním způsobem chování, který je standardizován, tj. založen na stanovených nebo tradičních pravidlech.“²³ Jedná se o základní instituci archaických společností, přežívá

¹⁷ SOKOL, Jan. *Člověk a náboženství*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 37 - 38.

¹⁸ KŘEPELKOVÁ, Markéta. *Reflexe pražské vánoční atmosféry. Vánoční atmosféra v Praze ve 30. letech 20. století a v současnosti*. Praha, 2003. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií.

¹⁹ ELIADE, Mircea. *Posvátné a profánní*. 1. vyd. Překlad Filip Karfík. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 145.

²⁰ Tamtéž, s. 142.

²¹ FROLCOVÁ, Věra. *Folklor a obřad v kalendářním cyklu*. In TYLLNER, Lubomír a UHEREK, Zdeněk (eds.). *Kultura – společnost – tradice I.: Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie*. 1. vyd. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2005, s. 75.

²² SOKOL, Jan. *Člověk a náboženství*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 39.

²³ MALINA, Jaroslav. *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)* [online]. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2009, [cit. 2015-01-26]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/prif/ps09/antropol/web/index.html>.

však i do společnosti moderní, i když se jeho obsah a forma transformuje.²⁴ Pro archaickou společnost je při rituálu zpřítomněna mytická událost – původní akty bohů, héroů nebo předků.²⁵ Účastí na rituálu tak lidé obrací pozornost k dávné minulosti, čímž ožívají společenské vědomí.²⁶

Rituál je tedy sice základní institucí archaických společností, s příchodem modernizace však nemusí mizet úplně. Příčinou takové setrvalosti rituálu může být například jeho odlehčující funkce,²⁷ a pokud mluvíme o obřadech kalendářních, které mají periodický charakter a vážou se na určitá období v roce, ty se mohou uchovávat právě svým každoročním opakováním.²⁸ Rituál se tak, s tím jak plyne čas, nemusí vytrácet úplně, často může docházet pouze k proměně jeho obsahů a forem. Problémem takovéto proměny, ale i ztrátou obřadnosti se zabývá Jaroslava Pešková ve svém příspěvku *Každodennost a svátek – Filosofický rozměr festivity*. Podle ní, pokud tradované festivity ztratí svůj smysl a zevšední, nastupující generace odmítne smysluplnost slavnostní chvíle a bude proklamovat každodennost.²⁹ Ale jelikož je rituál jako symbol vědomí řádu a sounáležitosti bytostně lidskou záležitostí (protože vyjadřuje vztah ke světu přírody i lidí, k minulosti a budoucnosti), „ztráta obřadnosti v lidském životě může znamenat rezignaci na lidskou existenci jakožto lidskou.“³⁰

Rituály tedy k lidskému životu neodmyslitelně patří a ty, které přetrvaly dodnes, vděčí za své trvání tradici.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ BUDIL, Ivo T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 1. vyd. Praha: Triton, 1992, s. 126.

²⁶ SOKOL, Jan. *Člověk a náboženství*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 39.

²⁷ MAŘÍKOVÁ, Hana, PETRUSEK, Miloslav a VODÁKOVÁ, Alena. *Velký sociologický slovník: II. svazek, P-Ž*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996, s. 939.

²⁸ FROLCOVÁ, Věra. *Folklor a obřad v kalendářním cyklu*. In TYLLNER, Lubomír a UHEREK, Zdeněk (eds.). *Kultura – společnost – tradice I.: Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie*. 1. vyd. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2005, s. 79.

²⁹ PEŠKOVÁ, Jaroslava. *Každodennost a svátek. Filosofický rozměr festivity*. In: PEŠEK, Jiří (ed.) *Documenta Pragensia XII. Pražské slavnosti a velké výstavy: sborník příspěvků z konferencí Archivu hlavního města Prahy 1989–1991*. 1. vyd. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 1995, s. 30.

³⁰ Tamtéž, s. 31.

2.3 Tradice

K významu pojmu tradice odkazuje již původ tohoto slova - latinský termín *traditio*³¹ - neboli odevzdávání, vypravování, předávání atd. Rozsáhle se tímto pojmem zabývá Jaroslava Krupková ve své práci *Tradice a etnografie: K úloze tradice ve vývoji kultury*. Zde se nejprve věnuje tradici obecně a dává ji do souvislosti se vztahem každé generace ke své vlastní minulosti. V obecném smyslu je to tedy vše, co pomocí mezigeneračního předávání přechází z minulosti do současnosti, přičemž při tomto předávání dochází k hodnocení předávaného jevu přijímající generací.³² Podle etnografického pojetí tradice znamená tradice vše, „co je v oblasti tzv. lidové kultury předmětem mezigeneračního přenosu kulturních informací, to znamená celý rozsah jevů materiální i duchovní kultury, který je ve svém pojetí vývoje systému kultury nazýván kulturním dědictvím.“³³ Důležité je, že tyto jevy soudobá generace vědomě hodnotí a přijímá od generací předchozích. Jedná se tedy o aktivní proces, nikoli o bezděčný a automatický mechanismus.³⁴

Pro přenos tradice je charakteristická přímá neboli pozorovací a vyprávěcí forma mezigenerační transmise kulturní informace.³⁵ Má význam v období poznávání kulturních hodnot, tedy v etapě dětství a mládí, kdy základní předávající skupinu představuje zejména rodina. Přijímající generace hodnotí existující tradici a v dospělosti si pak osvojuje a tvoří tradice nové. Jedná se tedy o nepřetržitý proces hodnocení a tvoření kulturních jevů každou současnou generací, v němž může dojít ke stabilizaci tradice nebo naopak k jejímu zániku.

Stabilizace tradice však neznamena její neměnnost.³⁶ Její vývoj zrcadlí vývoj společnosti a její životnost je úzce spjata s potřebami a zájmy celého společenství.³⁷ Odráží

³¹ MAŘÍKOVÁ, Hana, PETRUSEK, Miloslav a VODÁKOVÁ, Alena. *Velký sociologický slovník: II. svazek, P-Ž*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. s. 1326.

³² KRUPKOVÁ, Jaroslava. *Tradice a etnografie: k úloze tradice ve vývoji kultury*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1991. s. 9 – 38.

³³ Tamtéž, s. 64.

³⁴ Tamtéž, s. 105.

³⁵ Druhou formou tohoto přenosu je podle Krupkové přenos nepřímý, kdy jsou informace předávány pomocí vzdělávací a osvětové činnosti (masová média, četba, studium apod.).

³⁶ KRUPKOVÁ, Jaroslava. *Tradice a etnografie: k úloze tradice ve vývoji kultury*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1991. s. 106 - 107.

³⁷ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *K společenskému významu rodinných obřadů a obyčejů*. In FROLEC, Václav (ed.). *Čas života: Rodinné a společenské svátky v životě člověka*. 1. vyd. Brno: Blok, 1985, s. 47.

a zpřítomňuje hodnoty, které daná společnost považuje za zvlášť významné a které se proto často mění v normativní vzorce chování, ve zvyky a obyčeje.³⁸

2.4 Zvyky a obyčeje

V českém jazyce jsou tyto dva pojmy často chápány jako synonyma. Oba výrazy souvisí s více nebo méně ustálenými vzory opakovaného chování při určitých příležitostech.³⁹ Obyčej se však vztahuje spíše ke skupinovému jednání,⁴⁰ naproti tomu zvyk bývá dáván do souvislosti nejen se skupinovým jednáním, ale i s jednáním individuálním. Výraz zvyk může tedy znamenat jednoduše rutinní opakování určitého úkonu během každodenních aktivit.⁴¹ Pro tuto práci je však vhodnější nahlížet na zvyky a obyčeje právě v jejich společenském rozměru a zejména jako na něco, co je součástí tradice. Takto nahlížené zvyky jsou pak chápány jako prvek kulturního dědictví a součást mezigeneračního předávání.⁴² Stejně tak vidí obyčeje a zvyky Jaroslava Krupková: Jsou to „vědomé způsoby opakovaného jednání, resp. chování“⁴³ pomocí nichž je manifestována náležitost k vlastní společenské skupině a k její minulosti. Podporují skupinové sebeuvědomění svých nositelů a tím se podílí na integračním působení tradice. Jsou tedy její organickou součástí.⁴⁴ O integračním působení obřadních a obyčejových tradic se zmiňuje i Alexandra Navrátilová. Obřady a obyčeje jsou podle ní jedním ze způsobů upevňování vazeb mezi členy každého společenství, „i když jejich struktura, postavení a funkce prošly kvalitativními přeměnami.“⁴⁵

³⁸ MAŘÍKOVÁ, Hana, PETRUSEK, Miloslav a VODÁKOVÁ, Alena. *Velký sociologický slovník: II. svazek, P-Ž*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. s. 1326.

³⁹ KRUPKOVÁ, Jaroslava. *Tradice a etnografie: k úloze tradice ve vývoji kultury*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1991. s. 71.

⁴⁰ Velký sociologický slovník ho definuje jako „komplexnější vzorec chování, který se vytváří opakováním určitých činností v určitých sociálních situacích ve skupině s dlouhodobějším, kontinuálním trváním, většinou v lokální komunitě.“

⁴¹ MAŘÍKOVÁ, Hana, PETRUSEK, Miloslav a VODÁKOVÁ, Alena. *Velký sociologický slovník: II. svazek, P-Ž*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. s. 1452.

⁴² MALINA, Jaroslav. *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)* [online]. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2009, [cit. 2015-01-26]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/prif/ps09/antropol/web/index.html>.

⁴³ KRUPKOVÁ, Jaroslava. *Tradice a etnografie: k úloze tradice ve vývoji kultury*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1991. s. 87.

⁴⁴ Tamtéž, s. 87.

⁴⁵ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *K společenskému významu rodinných obřadů a obyčejů*. In FROLEC, Václav (ed.). *Čas života: Rodinné a společenské svátky v životě člověka*. 1. vyd. Brno: Blok, 1985, s. 45.

Z hlediska etnologického bádání pak může být analýza obyčejů (a obřadů) důležitá pro poznání obřadního folkloru, který vypovídá právě o společenském člověku, „který ve svátečních meznících času neopouští některé tradiční formy komunikace.“⁴⁶ Tak závisí obřadní folklor na existenci pospolitosti (ať už rodinné, lokální, skupinové či generační) a její kulturní tradice.⁴⁷

⁴⁶ FROLCOVÁ, Věra. Folklor a obřad v kalendářním cyklu. In TYLLNER, Lubomír a UHEREK, Zdeněk (eds.). *Kultura – společnost – tradice I.: Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie*. 1. vyd. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2005, s. 75.

⁴⁷ Tamtéž, s. 75.

3. Vánoce

3.1 Původ a historie Vánoc

Původ svátku Vánoc bývá často dáván do souvislosti s narozením Ježíše Krista. Jeho kořeny ale sahají mnohem dál, a to k původním pohanským svátkům zimního slunovratu. Tyto pohanské svátky pravděpodobně souvisely s větším počtem posvátných nocí, které se pojily s představami o živé a oduševnělé přírodě bojující s démonickými bytostmi, které se snaží porazit slunce.⁴⁸ A jelikož si dávní lidé uvědomovali blahodárný vliv slunečních paprsků na pozemský život, vnímali sluneční návrat a prodlužování dne jako vítězství slunce nad mocí chladu a temna. A tak začali slavit slunovrat jako obnovu a znovuzrození světa a řádu. Do této pohanské vrstvy vánočních svátků dále spadá kult zemřelých předků. Lidé věřili, že se během této doby vracejí duše mrtvých mezi živé, kde mohou prospívat nebo škodit,⁴⁹ a je tedy dobré si je nějak naklonit.⁵⁰ Dalším rysem pohanských obřadů byla magie pro zajištění hospodářského zdaru a štěstí v rodinném životě v příštím roce (odtud se zachovalo například koledování a vánoční blahopřání). V antickém světě pak mají pro vývoj vánočních svátků význam římské svátky saturnálií, období rovnosti, blahobytu a veselí, které vrcholily zrozením vítězného slunce.⁵¹

Na souvislost vývoje Vánoc s pohanskými svátky ukazuje právě české slovo Vánoce, které má původ v německém *Weihnachten* neboli „posvátné noci“, což odkazuje ke zmiňovaným předkřesťanským oslavám slunovratového času.⁵² Slovo Vánoce se u nás vžilo a nebylo vytlačeno ani oficiálním církevním označením svátků vánočního cyklu, tj. svátků Narození Páně.⁵³

Tím se dostáváme k další historické vrstvě Vánoc, a to k vrstvě Vánoc křesťanských. Se vznikem nového náboženství docházelo postupně k prolínání pohanského jádra s křesťanským vlivem. Aby církev vyhrála boj nad pohanskými zvyky, překryla pohanské mýty, představy, kultury a obyčeje svými obřady a legendami. V křesťanském

⁴⁸ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 435.

⁴⁹ VEČERKOVÁ, Eva a FROLCOVÁ, Věra. *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 17.

⁵⁰ Nechával se pro ně například prostřený stůl se zbytky pokrmů. VEČERKOVÁ, Eva a FROLCOVÁ, Věra. *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 17.

⁵¹ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 47.

⁵² Tamtéž, s. 20 – 21.

⁵³ VEČERKOVÁ, Eva a FROLCOVÁ, Věra. *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 25.

pojetí tak byla oslava slunovratu nahrazena svátkem narození Spasitele Ježíše Krista.⁵⁴ Projevy pohanství a křesťanství dlouho žily vedle sebe - zejména díky přetrvávání lidové kultury na venkově.⁵⁵ Pohanské praktiky totiž úzce souvisely právě se zemědělskou činností venkovanů. Nicméně s postupem času církevní výklad a dogma zlidověly, pohanské zvyky se spojily s křesťanskými svátky a „křesťanský svátek lákal lidové vrstvy nádherou a podmanivostí vánočního chrámu se světly, zelení, hudbou, zpěvem a obřady“⁵⁶, a tak se obliba nových církevních slavností začala zvyšovat i u lidových vrstev.

Došlo tedy k transformaci obsahu a smyslu svátku Vánoc, ale spojením jeho křesťanské podoby s pohanskými germánskými a keltskými rity se tradiční vánoční obyčej uchovaly či dále rozvinuly a na některých místech se praktikují dodnes.⁵⁷

Od druhé poloviny 17. století se sváteční život začal přesouvat z kolektivní sféry do té rodinné a také Vánoce se zejména vlivem protestantismu proměnily v rodinné svátky. Působením reformačního hnutí, nastupujícího kapitalismu a industrializace postupně došlo k zesvětštění Vánoc a průmyslová revoluce k tomu dále přinesla komercializaci těchto svátků a v souvislosti s tím i spěch, chaos a často i marnotratnost.⁵⁸

3.2 Současné Vánoce

Vánoce začaly být od 19. století pojímány jako rodinná slavnost „soustředěná kolem domácího betlému, stromku, prostřeného stolu nebo rozžaté svíčky.“⁵⁹ Především jako rodinný svátek jsou Vánoce vnímány i dnes.⁶⁰ Současné Vánoce ale nemusí být pouze idylickým obrazem rodiny soustředěné kolem vánočního stromku, protože i když jsou často nazývány svátky pokoje a klidu, dnešní doba je často proměňuje v období shonu a chaosu. S vývojem Vánoc jako rodinného svátku (zaměřeným mimo jiné hlavně na

⁵⁴ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 436.

⁵⁵ VEČERKOVÁ, Eva a FROLCOVÁ, Věra. *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 16.

⁵⁶ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 48.

⁵⁷ KIRSTE, Reinhard, SCHULTZE, Herbert a TWORUSCHKA, Udo. *Svátky světových náboženství*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002. s. 44.

⁵⁸ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 98.

⁵⁹ VEČERKOVÁ, Eva a FROLCOVÁ, Věra. *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 441.

⁶⁰ Tato skutečnost se jasně projevila i v rámci realizovaného výzkumu, a to ve výpovědích všech informátorů (viz kapitola 8.3).

obdarovávání dětí) se totiž rozvinul i vánoční průmysl a obchod.⁶¹ Komercializace těchto svátků nás nutí neustále někam spěchat. Všudypřítomné a již od raného podzimu se shlukující vánoční symboly, kterým se daří „rok co rok vánoční atmosféru nejen zhmotnit, ale dokonce ji pokaždé novým a nečekaným způsobem ozvláštnit, obměnit, aktualizovat“⁶², nás nabádají k rychlému nakoupení dárků a obstarání všeho, co je třeba, abychom se nakonec mohli společně s rodinou radovat nad nebyvalou hojností jídla a štědrá vánoční nadílkou. Přitom podle Dvorského právě v materiální hodnotě a množství dárků může být problém, zejména co se týče dětí. Pokud jsou dary nepřiměřené, může to mít velký vliv na dětské pocity, kdy hojně obdarované dítě může nad tím méně obdarovaným pociťovat jakousi nadřazenost a naproti tomu dítě, které bylo obdarováno méně, může cítit křivdu a zklamání. Obdarovávání blízkých však samozřejmě není ničím negativním a ve většině případů provází tuto chvíli radost a pohoda.⁶³

Typickým znakem současných Vánoc je vánoční hodování a hoštění a nezřídka se tak Vánoce stávají příležitostí k opulentnímu přejídání. Tradiční jídelníček je doplněn pokrmy, které jsou oblíbené permanentně, a mnohdy je ovlivněn také působením různých faktorů, jako je například reklama, přebírání pochoutek z jídelníčku přátel, prezentování nových netradičních receptů v časopisech a podobně.⁶⁴ Přesto však skladba sváteční večeře obvykle zůstává v rodinách každoročně stejná a tradičně se tak na štědrovečerním stole drží typická večeře v podobě smaženého kapra (který je někdy odpůrci ryb nahrazován kuřecími či vepřovými řízkami) a bramborového salátu.

Dalším moderním prvkem současných Vánoc je kromě bohatství jídla a dárků také jakýsi „rodinný mítink televizních diváků.“⁶⁵ Vánoční televizní program je něčím, co dnes pomáhá dotvářet vánoční atmosféru (a to nejen vysíláním pohádek, ale také celkovým zaměřením vysílání - působí na nás vánoční reklamy, vánočně laděná hudba a do vánočního hávu je zahalena i tematika pravidelných pořadů). Nejedná se však pouze o obsah toho, co je v televizi vysíláno, ale také o to, že se mnoho lidí (zejména rodina) u televize a jejího vánočního programu sejde, a tak dochází k posilování pospolitosti při

⁶¹ VEČERKOVÁ, Eva a FROLCOVÁ Věra. *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 443.

⁶² DVORSKÝ, Ladislav. *Vánoce dnes*. In FROLEC, Václav (ed.). *Vánoce v české kultuře*. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 410.

⁶³ Tamtéž, s. 423 – 425.

⁶⁴ Tamtéž, s. 429.

⁶⁵ Tamtéž, s. 428.

společném sledování.⁶⁶ Shromažďování u televize a sledování pohádek je tedy dnes vnímáno jako něco, co k vánočnímu období zkrátka patří a stalo se tak moderní vánoční tradicí.⁶⁷

Spěch, obdarovávání, hodování a sledování televizního programu ale samozřejmě nejsou tím jediným, co odráží podobu současných Vánoc. Kromě toho je to také touha po pospolitosti a sounáležitosti.⁶⁸ Lidé k sobě mají blíže. Posílají si vánoční přání a pozdravy (ať už v podobě korespondence či ve formě pro dnešní dobu typických e-mailů a sms), touží prožívat vánoční období společně. Více vzpomínají na své známé a blízké, kteří Vánoce buď slaví jinde, nebo již nejsou naživu. S tím souvisí častější návštěvy hřbitovů a hrobů, na které lidé pokládají věnce či květiny a zapalují svíčky na památku svých blízkých.⁶⁹ Někteří lidé se zapojují do dobročinných akcí a snaží se pomoci chudým lidem či nejrůznějším institucím.⁷⁰ Touha po pospolitosti se však nejvíce odráží v zesílení hodnoty domova a zvýraznění významu rodiny a její soudržnosti.⁷¹ Současné Vánoce tak nejsou, i když by se to tak mohlo jevit, pouze svátky konzumu, ale zároveň i svátky rodinné pohody, touhy po domově a pospolitosti, případně se alespoň jedná o snahu takových hodnot v kruhu rodiny dosáhnout.

Na závěr je třeba dodat, že v současných Vánocích se odráží vše, co víme o Vánocích minulých, neboť „člověk je v každé době – vědomě či nevědomě – zakotven v tradici.“⁷²

⁶⁶ Tamtéž, s. 428.

⁶⁷ To, že je sledování pohádek typickým fenoménem současných Vánoc, vyplynulo i z mnou realizovaného výzkumu (viz kapitola 8.1).

⁶⁸ DVORSKÝ, Ladislav. *Vánoce dnes*. In FROLEC, Václav (ed.). *Vánoce v české kultuře*. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 410.

⁶⁹ Což se také projevilo i v mnou realizovaném výzkumu, kdy se návštěvy hřbitovů ukázaly jako typická aktivita zástupců sledované generační skupiny prarodičů provozovaná během Štědrého dne (viz kapitola 8.1).

⁷⁰ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 98 – 99.

⁷¹ DVORSKÝ, Ladislav. *Vánoce dnes*. In FROLEC, Václav (ed.). *Vánoce v české kultuře*. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 420.

⁷² FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 99.

4. Štědrý den

Štědrým dnem (a večerem) vrcholí doba adventu neboli církví stanoveného přípravného předvánočního období, které nese význam očekávání příchodu Vykupitele.⁷³ V křesťanské tradici se tedy jedná o předvečer svátku narození Páně. V lidové tradici je zas předvánoční čas naplněn představou boje přírody s nepřátelskými silami, které se snaží porazit slunce a jejichž působení se s nadvládou tmy zvyšuje. Oslava slunovratu pak vyjadřuje věčné vítězství světla nad tmou a života nad smrtí. Právě s tímto starým mýtem zimního slunovratu církev časově sloučila příběh o narození Ježíše Krista.⁷⁴ Štědrý den je tak spojen s mnoha starými obyčeji a magickými úkony, které mají příznivě ovlivnit nadcházející období.⁷⁵

Jedním z nejucelenějších svědectví o tom, jak u nás v minulosti probíhala oslava Štědrého dne, je traktát Jana z Holešova pocházející z doby vlády Václava IV ve 14. století.⁷⁶ Z textu je patrné, jak se ve vánočních obyčejích odráží křesťanské a pohanské. Můžeme tak vidět, jak na jedné straně dle křesťanského zvyku křesťané dodržují půst, zatímco se na straně druhé „*služebníci d'ábloví, kteří jsou v jeho moci, jedni v tak slavnostní předvečer přezírají, druzí opíjejí a jiní nejen do večerní hvězdy, ale i do jitřní hvězdy na chválu d'áblovu bdí, hrajíce v onen nejsvětější večer v kostky a zkoušejíce, jaké budou míti v kostkách štěstí po celý budoucí rok.*“⁷⁷ Celé pojednání je zbožným benediktinem provázáno kritikou magických praktik přivolávajících příznivou budoucnost, avšak v lidovém prostředí se zkrátka křesťanská a pohanská tradice spojila a křesťanské výklady si pojal lid po svém.⁷⁸ Protože byli lidé na venkově silně vázáni na hospodářský zdar, je logické, že lpěli na tradici a na magických praktikách zabezpečujících prosperitu a rodinné štěstí. Celý Štědrý den byl tak protkán lidovou magií a obřady a většina úkonů měla magický smysl směřující do budoucnosti. Tak například trojí obcházení hospodářství, různé výrazy hlučení či vykuřování domu i chléva mělo zajistit ochranu příbytku lidí i zvířat od škodlivých sil.⁷⁹ Další obřady souvisely se zajištěním dobré úrody a prosperity

⁷³ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 22.

⁷⁴ Tamtéž, s. 46.

⁷⁵ VEČERKOVÁ, Eva a FROLCOVÁ, Věra. *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 43.

⁷⁶ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 52.

⁷⁷ Tamtéž, str. 48 – 49.

⁷⁸ Tamtéž, str. 52.

⁷⁹ VEČERKOVÁ, Eva a FROLCOVÁ, Věra. *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 48 – 49.

hospodářských zvířat. Příkladem může být kladení slámy pod štědrovečerní stůl, zakopávání zbytků jídla do země či obdarovávání dobytka. Štěstí do hospodářského a rodinného života měly kromě toho přinést také občůzkové obřady neboli koledy. Dalším typem obřadů praktikovaných během Štědrého dne byly ty, jež se zaměřovaly na budoucnost. Vánoční věštění se orientovalo na hádání osudů, zejména co se týče zdraví, štěstí a uzavření sňatku. Osud se hádal prostřednictvím snů, znamení, sluchových vjemů či pomocí různých úkazů a předmětů. Tak například nám známé krájení jablka signalizovalo zdraví či smrt v příštím roce a dívky se při házení botou za hlavu mohly podle směru špičky dozvědět, zda je v budoucnu čeká sňatek či nikoliv.⁸⁰

Pro Štědrý den byly (tak jako pro většinu svátečních dní v tradiční kultuře) kromě těchto obřadů charakteristické také zákazy určitých činností. Příkladem může být jakékoli půjčování předmětů z domu, které by způsobilo, že se spolu s půjčeným předmětem vydá z domu i štěstí.⁸¹ Dále jsou to zákazy související s kultem zemřelých předků, například zákaz hlasitého hovoru, aby mrtví měli klid, či zákaz zametání, aby jejich duše nebyly vymety z domu a nemohly se tak rodině mstít.⁸² V souvislosti se zákazy nelze opomenout štědrovečerní půst. Ten se dodržoval do vyjití první hvězdy a těm, kteří ho dodrží, se slibovalo zjevení zlatého prasátka.⁸³ To bylo symbolem hojnosti, plodnosti a blahobytu v životě člověka.⁸⁴ Po vyjití první hvězdy došlo na společnou hostinu. Vliv na skladbu štědrovečerního jídelníčku měl právě postní zákaz jídel ze zvířat (s výjimkou ryb). Pokrmy tak byly složeny z obilovin, ovoce, zeleniny a hub, tedy z plodin, jež všechny nesou význam hojnosti a bohatství.⁸⁵ Tato pestrá skladba pokrmů na vánočním stole symbolizovala právě štědrost posvátného večera.^{86 87}

Štědrý večer býval zakončen návštěvou půlnoční mše, která oslavovala narození Ježíše Krista a byla vyplněna písněmi a přinášením obětních darů. I dnes jsou „navzdory silné sekularizaci štědrovečerní bohoslužby a mše nejnavštěvovanější z celého roku.“⁸⁸

⁸⁰ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 58 - 84.

⁸¹ Tamtéž, s. 50 – 51.

⁸² Tamtéž, s. 53.

⁸³ ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006. s. 481.

⁸⁴ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 55.

⁸⁵ VEČERKOVÁ, Eva a FROLCOVÁ, Věra. *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 198.

⁸⁶ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 55.

⁸⁷ Vývoji vánočního jídelníčku se dále podrobněji věnuji na jiném místě (viz kapitola 6).

⁸⁸ KIRSTE, Reinhard, SCHULTZE, Herbert a TWORUSCHKA, Udo. *Svátky světových náboženství*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002. s. 46.

Štědrý den se tedy nesl ve znamení různých obřadů a zvyků vykonávaných za účelem hospodářského a rodinného štěstí. Některé z nich se dochovaly až dodnes, ovšem většinou již nenesou starý význam zajištění ochrany, prosperity, štěstí a zdraví rodiny, ale mají spíše smysl společenské zábavy.

5. Nejvýznamnější vánoční symboly a zvyky v současnosti

Za jeden z nejdůležitějších vánočních symbolů je dnes považován **vánoční stromeček**, bez kterého si dnes málokdo dovede Vánoce představit. Přesto však zvyk slavit Štědrý večer u vánočního stromku u nás nemá dlouhou tradici. Ještě dávno před jeho zavedením bylo zvykem zdobit obydlí zelenými větvemi. Koledníci jimi obdarovávali své přátele (tzv. rozdávání *ščěstí*) a vánoční zeleň tak v lidových představách plnila blahonosnou a ochrannou funkci.⁸⁹ Je však mylné spojovat tuto tradici se zvykem vánočního stromku. Ten sice vánoční zeleň doplnil a postupně i předčil, jeho původ je však novověký a souvisí s měšťanským prostředím.

Za první doklad vystrojeného stromku uvnitř domu je považována zpráva o ozdobené jedli v brémské kronice z roku 1570,⁹⁰ která stála v cechovní budově a nesla radost dětem cechovních mistrů.⁹¹ Od sedmnáctého století se stromek začal šířit do německých protestantských řemeslnických rodin a posléze ho přijali měšťané a vysocí úředníci. V devatenáctém století se pak dostává i do šlechtických paláců a to nejen na rakouském císařském dvoře, ale i ve Francii, Norsku, Dánsku a Anglii. Až na konci devatenáctého století pak v Německu pronikl z řemeslnického, úřednického a šlechtického prostředí do prostředí dělnického a rolnického „jako symptom poměšťování způsobu života.“⁹² Vánoční stromeček je tak třeba považovat za kulturní výtvar měšťanských vrstev, které kladly důraz na rodinný život, a právě stromeček za zavřenými dveřmi v rodinném kruhu odpovídal jejich představám o intimitě rodinného života.⁹³

V první polovině devatenáctého století se tradice strojení vánočního stromku dostala i do českého měšťanského prostředí. Na venkov však stromek pronikal pomaleji a začal se ujímat až od šedesátých let s tím, že nejprve zaváděly stromek bohatší rodiny z vesnic stojících v blízkosti měst a až později přijaly stromek i rodiny méně zámožné a lidé z vesnic zapadlejších.⁹⁴ Stroměčky byly zpočátku zdobeny různým ovocem a pečivem a později i svíčkami a drobnými papírovými ozdobami.⁹⁵ Se zlepšením sociální situace a

⁸⁹ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 85 - 86.

⁹⁰ Tamtéž, s. 86.

⁹¹ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000. s. 114.

⁹² Tamtéž, s. 88.

⁹³ Tamtéž, s. 91.

⁹⁴ Tamtéž, s. 90.

⁹⁵ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 286.

vlivem obchodu se podoba ozdob na stromku měnila a jeho okázalost stále více rostla.⁹⁶ Tak se ve dvacátém století staly typickou okrasou vánočního stromku skleněné ozdoby, které přinesly do domů sváteční třpyt. Kromě toho se na něm začaly objevovat i čokoládové figurky balené do lesklých barevných obalů, aby podpořily tento lesk a jakoby znásobily záři vánočního stromku. V souvislosti se zdobením stromku také nelze vynechat zmínku o rozvoji osvětlení stromku v podobě elektrických svíček a blikajících světýlek.⁹⁷

V současnosti tak ke zdobení vánočního stromku patří i důraz na jeho estetickou stránku, který ho může pasovat na čistě dekorativní (a často i reklamní) objekt. Nicméně k symbolům Vánoc nazdobený vánoční stromeček neodmyslitelně patří a nejde jen o prvek pouhé dekorace. Díky shromažďování a scházení se kolem něj nese také další velmi důležitý význam, a to význam sounáležitosti jedněch s druhými.⁹⁸

S vánočním stromečkem souvisí také další významný vánoční symbol a zvyk – vánoční **dar a obdarovávání**. Tento zvyk vánočního obdarovávání, tak jak jej známe dnes, se všeobecně rozšířil až ve dvacátém století. Už v dobách dávno minulých se však dodržoval obyčej dávat dary o svatých nocích.⁹⁹ Dar byl (a je) důležitým prostředkem pro navazování a upevňování vztahů mezi lidmi. Obdarovávání byli sousedé a přátelé, čeledí na statku i koledníci, kteří za svá přání dostávali ovoce, pečivo a sladkosti. Na základě magické představy daru za dar mělo darování také přinést dárci požehnání, a tak nejen lidé dostávali dárky, ale také zvířata, stromy a živly.¹⁰⁰ Tak měl být zabezpečen zdar v hospodářském životě.¹⁰¹ Během svatých nocí se nezapomínalo ani na děti. Hlavními nositeli dárků však byly různé tajemné bytosti předvánočního času (v první řadě *Mikuláš*) a až za reformace v důsledku potírání kultu světců byl tento obyčej dávání darů přesunut na předvečer Kristova narození.¹⁰²

Štědrý večer se jako svátek obdarovávání především dětí vymezil v období biedermeieru v německém měšťanském prostředí. Dárky pro děti byly zprvu hlavně

⁹⁶ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 90.

⁹⁷ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 288.

⁹⁸ VEČERKOVÁ, Eva a FROLCOVÁ, Věra. *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 244.

⁹⁹ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 92.

¹⁰⁰ VEČERKOVÁ, Eva a FROLCOVÁ, Věra. *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 277 – 278.

¹⁰¹ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 95.

¹⁰² Tamtéž, s. 95.

praktické (například oděvy, školní pomůcky apod.) a k nim se často přidávalo i cukroví.¹⁰³ V kvalitě i kvantitě darů se postupně začaly projevovat sociální možnosti a společenská hierarchie.¹⁰⁴ V devatenáctém století se obdarovávali především lidé z bohatších vrstev, zatímco na venkově se tato tradice ujímala mnohem pomaleji. Ve století dvacátém však zdomácněla i zde.¹⁰⁵

S postupem času stará magická funkce daru mizela a mnohdy začala být nahrazována pouhou snahou své blízké darem nějak ohromit, ať už jeho velikostí či kvalitou. V moderní době se tak tradice obdarování proměnila spíše v povinnost.¹⁰⁶ Shánění dárku na poslední chvíli, aby byly uspokojeny stále rostoucí nároky blízkých, se stalo součástí vánočního shonu pro dnešní dobu tak typického. Nicméně nadělování dáreků dnes patří k samotnému vrcholu Štědrého večera a kromě samotné radosti z dárku při jejich rozbalování k němu patří také klid a pohoda v kruhu rodiny.^{107 108}

S vánoční nadílkou souvisí další významný symbol Vánoc, a to právě jakýsi „distributor či mimozemský dárc“¹⁰⁹ vánočních dáreků. Ten nese v různých oblastech různá jména i rozmanitou podobu. V českém prostředí je jím tradičně postava **Ježíška**. Původ tohoto zvyku sahá opět do období reformace, kdy se kromě přesunutí obyčej dávání darů na předvečer Kristova narození ve snaze vymýtit obyčej mikulášských nadílek, začalo dárcům říkat *Christkind* – Ježíšek.¹¹⁰ Iniciátorem této změny byl pravděpodobně sám německý náboženský reformátor Martin Luther. V protestantských rodinách tak měl dárky nadělovat svatý Kristus.¹¹¹ Tato snaha se však zpočátku nesečkala s úspěchem a postava Ježíška se neprosazovala úplně snadno.¹¹²

¹⁰³ Tatmész, s. 96.

¹⁰⁴ VEČERKOVÁ, Eva a FROLCOVÁ, Věra. *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 278.

¹⁰⁵ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 96.

¹⁰⁶ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000. s. 114.

¹⁰⁷ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: výroční obyčaje z Čech a Moravy*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 296.

¹⁰⁸ Což odpovídá současnému významu Štědrého dne jako jednoho z nejdůležitějších rodinných svátků.

¹⁰⁹ VEČERKOVÁ, Eva a FROLCOVÁ, Věra. *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 278.

¹¹⁰ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000. s. 88.

¹¹¹ VEČERKOVÁ, Eva a FROLCOVÁ, Věra. *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. S. 293.

¹¹² To dokazuje i fakt, že v jižních katolických oblastech je nositelem dáreků *Christkind* (Ježíšek), zatímco v severních německých zemích s převahou obyvatelstva evangelického vyznání, je vánočním dárcem *Weihnachtsmann* („vánoční muž“). VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000. s. 88.

V českém prostředí je Ježíšek jako vánoční dárce známý již v sedmnáctém století¹¹³ a ve století devatenáctém již na našem území není představa božského dítěte Ježíška jako něžného a laskavého Jezulátka ničím ojedinělým a souvisí pravděpodobně s německým vlivem, který souvisel se šířením vánočního stromčeka.¹¹⁴ V některých oblastech (například v Podkrkonoší) se vyskytovala maskovaná postava zvaná *kristydle*.¹¹⁵

Konzumní stránku a komercializaci současných Vánoc symbolizuje jiný vánoční dárce – americký *Santa Claus*. Jeho původ souvisí s mikulášskou tradicí, kterou přenesli přistěhovalci z Holandska do Nového Amsterdamu.¹¹⁶ V devatenáctém století se na vytvoření jeho postavy podíleli američtí literáti a ilustrátoři, nicméně jeho typická podoba, tak jak ji všichni dnes známe z výkladních skříní a televizních reklam, byla vytvořena ve třicátých letech dvacátého století pro vánoční reklamní kampaň na Coca-Colu.¹¹⁷ Tradiční evropští vánoční dárce tak musí čelit konkurenci postavy tohoto vousatého tloušťka v červených šatech, která k nám proniká jako ikona reklamního průmyslu. V našem prostředí se toto čelení však velmi dobře daří a v české vánoční tradici tím, kdo o Štědrém večeru rozdává dárky, zůstává stále většinou Ježíšek. Víra v něj je předávána z generace na generaci a jeho postava a role tak k symbolům českých Vánoc neodmyslitelně patří a to, že přežil i komunistickým režimem propagovaného dědu Mráze,¹¹⁸ je toho jasným důkazem.

K významným vánočním symbolům a zvykům náleží také **vánoční jídelníček**. Právě na jeho podobě lze dobře nahlédnout problematiku předávání a přebírání tradičních vánočních zvyků,¹¹⁹ což se také týká jedné z výzkumných otázek, kterou jsem si v této práci stanovila. Z tohoto důvodu věnuji vánočnímu jídelníčku následující samostatnou kapitolu.

¹¹³ VEČERKOVÁ, Eva a FROLCOVÁ, Věra. *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 296.

¹¹⁴ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 96.

¹¹⁵ Název navazuje na pojmenování německého Christkinda.

¹¹⁶ Pozdější New York.

¹¹⁷ VEČERKOVÁ, Eva a FROLCOVÁ, Věra. *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 299.

¹¹⁸ KOURA, Petr a KOUROVÁ, Pavlína. *České Vánoce: od vzniku republiky do sametové revoluce*. 1. vyd. Praha: Máj, 2010. s. 207.

¹¹⁹ Proto jsem se také ve vlastním výzkumu během rozhovorů zaměřila mimo jiné i na otázky směřující k tématu vánočního jídelníčku.

6. Vánoční jídelníček

Vánoce i Štědrý den jsou s jídlem a hodováním neodmyslitelně spjaty a štědrovečerní večeře vždy byla jednou z nejvýznamnějších událostí vánočních svátků. Její úlohou není pouhé nasycení, ale jedná se i o jakýsi rituál, který je doplněn svátečním stolováním, oděvem, gesty a chováním. Vánoční hodování je také příležitostí k rodinné družnosti a časem vzpomínek na naše blízké.¹²⁰ Dnes si většinou pod pojmem štědrovečerní večeře představíme smaženého kapra a bramborový salát, ale tyto pokrmy, které se nám dnes na vánočním stole zdají tak typické a tradiční, se ve štědrovečerním jídelníčku našich předků vůbec neobjevovaly. Než se dostaly na náš štědrovečerní stůl, musel nejprve vánoční jídelníček projít určitým vývojem.

6.1 Vývoj vánočního jídelníčku

Složení vánočního jídelníčku i názory na množství pokrmů se v průběhu staletí lišily. Z pohanských dob přetrvaly vzpomínky na oslavy zimního slunovratu vyznačující se bohatou a sytou hostinou, která měla charakter novoročních oslav.¹²¹ Taková hostina byla symbolem hojnosti, a tak na stole nesmělo chybět vepřové maso,¹²² které představovalo bohatství a prosperitu v životě člověka. A tak i hostina, jako ostatní pohanské obřady a zvyky, měla zajistit hojnost, úrodu a blahobyt v rodině.¹²³ Charakter štědrovečerního jídelníčku však značně omezila církev se svým nepřátelským postojem k pohanským praktikám.¹²⁴ Kladla důraz na jídla chudší a postní, a tak, protože lidé neměli pojídat pokrmy ze zvířat (s výjimkou ryb), se vánoční jídelníček skládal především z pokrmů z obilovin, zeleniny, ovoce a hub. Nicméně důraz na blahobyt, který se měl přenést do příštího roku, přetrval, a tak se hojnost jídelníčku a štědrost večera projevovala v pestrosti

¹²⁰ VEČERKOVÁ, Eva a FROLCOVÁ, Věra. *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 199.

¹²¹ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000. s. 249.

¹²² Například pečené sele, ovar, jitnice, jelita a klobásy.

¹²³ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 55.

¹²⁴ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000. s. 249.

druhů jídel a v počtu chodů.¹²⁵ Věřilo se například, že čím více jídel bude podáváno, tím více se sklídí z pole mandelů¹²⁶ obilí. Na stole tak tradičně mělo být devět chodů. Samozřejmě i vánoční jídelníček měl své krajové zvláštnosti, řada prvků však byla společných.¹²⁷ Jako první se podávaly oplatky s medem, následovala polévka - nejčastěji zasmažená a dochucená houbami. Houby, protože se vyznačují velkou plodivostí, působily jako symbol hojnosti, a tak se objevovaly i v dalších pokrmech. Typickým příkladem je houbový kuba z krupek. Dalším štědrovečerním chodem byly různé luštěninové či obilné kaše, připravované hlavně na sladký způsob – s medem. Ty symbolizovaly blahobyt a přislíbily úrodu. Časté bylo také obřadní pečivo rozmanitých druhů a tvarů.¹²⁸ Nejvýznamnějším druhem je pro nás dodnes vánočka, která nebyla pouze součástí večeře, ale provázela období celých Vánoc. Sloužila jako odměna koledníkům, podávala se jako moučník i jako příloha k různým ovocným omáčkám.¹²⁹ Důležitou součástí štědrovečerní večeře tak bylo v neposlední řadě právě ovoce a různé kořeněné omáčky z něj připravované (například tzv. muzika či odvárka).¹³⁰

Charakter postního pokrmu měly také ryby. Jako postní jídlo byly křesťanskou církví přijaty, protože byly vnímány jako symbol křtu a nesmrtelnosti. Kromě toho představuje také ryba symbol plodnosti.¹³¹ Protože však skladba jídelníčku odrážela charakter krajiny i sociální postavení rodiny, byly ryby ve vesnických rodinách až do devatenáctého století poměrně vzácné.¹³² Výjimkou byly rybníkářské oblasti a kraje v povodí rybnatých řek a bohaté měšťanské rodiny, které si rybu mohly dovolit. To, že ryba, tak důležitý postní pokrm, na štědrovečerním stole většinou chyběla, souviselo i s vývojem rybníkářství, kdy v sedmnáctém století došlo k jeho úpadku v důsledku třicetileté války. Vrchnost na sebe převedla právo rybolovu a pytláctví bylo tvrdě trestáno. Tak se z běžného postního pokrmu stala poměrně nedostupná lahůdka. Pokud se však ryba jako štědrovečerní pokrm přece jen připravovala, bylo to v jiné formě, než jak to známe dnes. Jednalo se zejména o kapra na černo (kapr podávaný se sladkou silně kořeněnou

¹²⁵ VEČERKOVÁ, Eva a FROLCOVÁ, Věra. *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 198.

¹²⁶ Obecně 15 ks., zde se jedná o 15 ks. snopů.

¹²⁷ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 55.

¹²⁸ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000. s. 140, s. 249 – 250.

¹²⁹ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 293.

¹³⁰ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000. s. 141.

¹³¹ VEČERKOVÁ, Eva a FROLCOVÁ, Věra. *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 223.

¹³² FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 55.

omáčkou), ale na stole se objevovaly i jiné sladkovodní ryby, například lín či sumec.¹³³ „Renesance ryb jako vánočního chodu nastala až ve druhé polovině devatenáctého století, kdy se staly cenově dostupnějšími.“¹³⁴

V devatenáctém a zejména pak ve dvacátém století přibyly další vánoční pokrmy. Bylo to především vlivem městské kuchyně, a vývoj vánočního jídelníčku tak souvisel s intenzitou vztahu mezi městem a vesnicí.¹³⁵ Měšťanské bohatší vrstvy totiž tradiční skladbu štědrovečerní večeře obohacovaly jinými soudobými pokrmy. Kromě zmíněné ryby se někde jedl krocan, jinde králík či řízky. Na stole se objevoval také alkohol – různé lihoviny či punč.¹³⁶ V měšťanských domácnostech se v devatenáctém století také začalo objevovat cukroví, které zčásti nahradilo sušené či vařené ovoce.¹³⁷ Vánočního cukroví však bylo obvykle menší množství, než jsme tomu zvyklí dnes a nezhotovovalo se z tak nákladných surovin. Mezi velice oblíbené druhy patřily například tzv. karamely či zázvorky.¹³⁸

Dnešní hojnost vánočního jídelníčku a sklony k nadměrnému hodování, může být mimo jiné také reakcí na určité okamžiky v minulosti národa, kdy většina lidí trpěla nedostatkem či musela výdaje na potraviny důkladně zvažovat.¹³⁹ Tak například během druhé světové války bylo velmi těžké sehnat i základní potraviny podléhající přidělovému systému a hospodyňky tak řešily, jak z nízkých přidělů připravit vánočky a cukroví. Používaly většinou dostupnější náhražky (pro přípravu levné vánočky byly například hlavní surovinou brambory). Nedostatkovým zbožím se stal během tohoto období i tradiční vánoční kapr.¹⁴⁰ I těsně po válce byl potravin stále nedostatek a nadále existoval přidělový systém. Vláška se však o Vánocích snažila lidem přilepšit, a tak v roce 1945 vydala mimořádné lístky označené jako „zvláštní přiděl k Vánocům.“¹⁴¹ K zlepšení poválečné hospodářské situace přispěla mezinárodní humanitární pomoc Správy Spojených národů pro hospodářskou pomoc a obnovu (UNRRA¹⁴²). Jednalo se o projekt mohutné

¹³³ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000. s. 111.

¹³⁴ Tamtéž, s. 141.

¹³⁵ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 55.

¹³⁶ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000. s. 142.

¹³⁷ Tamtéž, s. 293.

¹³⁸ Tamtéž, s. 255.

¹³⁹ DVORSKÝ, Ladislav. *Vánoce dnes*. In FROLEC, Václav (ed.). *Vánoce v české kultuře*. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 410.

¹⁴⁰ KOURA, Petr a KOUROVÁ, Pavlína. *České Vánoce: od vzniku republiky do sametové revoluce*. 1. vyd. Praha: Máj, 2010. s. 59 – 60.

¹⁴¹ Tamtéž s. 155.

¹⁴² United Nations Relief and Rehabilitation Administration.

mezinárodní humanitární pomoci fungující od roku 1943 do roku 1947, který měl za cíl zabránit hladu a epidemiím nakažlivých nemocí a poskytnout pomoc zemím zpustošeným válkou.¹⁴³ Do Československa dodávala kromě základních potravin i ty, které dospělí roky neviděli a děti vůbec neznaly (například rýži, kakao, vanilku, čokoládu, džemy, žvýkačky...). První mírové Vánoce tak sice byly stále poznamenány lístkovým systémem, ale díky této pomoci byla paleta zboží (a tedy i vánoční jídelníček) výrazně obohaceny.¹⁴⁴ V následujících letech se hospodářská situace v Československu zlepšila a stabilizovala, ale v už v letech padesátých se hospodářství pomalu vracelo zpět k poměrům za druhé světové války a byly opět zavedeny potravinové lístky. Některé vánoční pochutiny a jejich ceny tak byly pro určitou část lidí nedostupné, ačkoli komunistická propaganda hlásala opak a hovořila o výborných životních podmínkách.¹⁴⁵

Od druhé poloviny padesátých let však díky zlepšení zásobovací situace začalo na trh přicházet stále více zboží a na přelomu padesátých a šedesátých let tak začaly Vánoce získávat stále konzumnější charakter. Nabídka zboží se rozšiřovala a obchody nabízely vánočky, čokoládové kolekce, kompoty, paštiky, konzervy, čaje a kávu. Oblíbenou pochoutkou byl i polárkový dort, který se stal součástí mnoha slavnostních hostin.^{146 147}

V této době došlo také k důležité změně v oblasti štědrovečerního jídelníčku. Definitivně se totiž etabloval smažený kapr s bramborovým salátem. To souviselo s celkovou ateizací vánočních svátků.¹⁴⁸ Namísto postního jídla tak nastoupila klasická opulentní hostina, základní složkou bramborového salátu se stal salám (tedy výrobek z masa, které má být podle křesťanství v období vánočního půstu přísně zakázáno) a kromě toho začalo docházet také k nahrazování kapra smaženým řízkem (což by opět bylo pro hostinu postního charakteru nemyslitelné). S postupem času se tak vánoční svátky staly svátky konzumu, což se odrazilo právě i na podobě vánočního jídelníčku.¹⁴⁹

¹⁴³ KOURA, Petr a KOUROVÁ, Pavlína. *České Vánoce: od vzniku republiky do sametové revoluce*. 1. vyd. Praha: Máj, 2010. s. 159.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 160.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 215.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 244.

¹⁴⁷ Na polárkový dort během výzkumu vzpomínala i jedna žena ze skupiny starší generace, která uvedla, že právě tato pochoutka je pro ni již od jejího dětství součástí vánočního jídelníčku a není tomu jinak ani v současnosti (viz kapitola 8.2).

¹⁴⁸ Připomeňme, že tradiční úpravy vánočních pokrmů korespondovaly s půstem, který dodržovali křesťané, a proto lze tedy prosazení bramborového salátu (jehož složkou se stal i salám) a smaženého řízku částečně dávat do souvislosti s celkovou ateizací vánočních svátků.

¹⁴⁹ KOURA, Petr a KOUROVÁ, Pavlína. *České Vánoce: od vzniku republiky do sametové revoluce*. 1. vyd. Praha: Máj, 2010. s. 252.

6.2 Současný vánoční jídelníček

V současném štědrovečerním jídelníčku si tedy definitivně prosadil své místo smažený kapr (nebo řízek) s bramborovým salátem. Dále se může podávat rybí polévka a někde si lidé pochutnávají na pečených či smažených vinných klobásách.^{150 151} Nelze zapomenout ani na vánoční cukroví, které se stalo opravdovým symbolem současných Vánoc. Obvykle se peklo sedmero druhů, dnes však jejich počet přibývá a vyznačují se rozmanitostí jak po chuťové, tak i výtvarné stránce. Pochutnává si na něm rodina i návštěvy a podává se během celých Vánoc, často i v lednu.¹⁵² Mezi nejoblíbenější druhy patří linecké koláčky, vanilkové rohlíčky, plněné ořechy, pracny a oblíbené jsou také rozmanité nepečené druhy např. kokosové kuličky.¹⁵³ Na vánočním stole se dnes také objevují pochoutky, které se však těší oblibě i při jiných slavnostních příležitostech. Patří k nim obložené chlebičky, jednohubky, slané brambůrky či oříšky.

Vliv na podobu toho, co se bude na Štědrý den podávat, může mít například převzetí nějaké pochoutky z jídelníčku přátel a známých, dále reklamy proklamující nové výrobky nebo třeba netradiční recepty v médiích.¹⁵⁴ Při vyhledávání vánočních receptů tak dnes můžeme narazit například na *kapra v obalu s parmezánem*¹⁵⁵ či na *smetanového lososa s koprovými nudlemi*.¹⁵⁶ Přesto se však podoba vánočního jídelníčku v rodinách obvykle moc nemění.^{157 158} Tradičně se tak na štědrovečerním stole objevuje smažený kapr

¹⁵⁰ SKOPOVÁ, Kamila. *Vánoční svátky o století zpátky aneb Tradice Vánoc v české kuchyni*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2004. s. 7.

¹⁵¹ I z mého výzkumu vyplynulo, že pro většinu informátorů z výzkumných skupin, jsou vinné klobásy typickým pokrmem podávaným na Štědrý den, a to zejména k obědu (viz kapitola 8.1).

¹⁵² LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 293.

¹⁵³ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. 1.vyd. Praha: Libri, 2000. s. 258.

¹⁵⁴ DVORSKÝ, Ladislav. *Vánoce dnes*. In FROLEC, Václav (ed.). *Vánoce v české kultuře*. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 429.

¹⁵⁵ SVOBODA, Karel. Netradiční menu na Štědrý večer. <http://www.milujivanoce.cz/> [online]. 27. 09. 2014 [cit. 2015-03-10]. Dostupné z: <http://www.milujivanoce.cz/cs/temata/show/stul-a-menu/92-netradicni-menu-na-stedry-vecer>.

¹⁵⁶ KAŠÁKOVÁ, Irena. Vánoční menu tradičně i netradičně. <http://www.denik.cz/> [online]. 12.12.2009 [cit. 2015-03-10]. Dostupné z: http://www.denik.cz/klasa/prilohy_klasa_vanoce_menu20091209.html.

¹⁵⁷ DVORSKÝ, Ladislav. *Vánoce dnes*. In FROLEC, Václav (ed.). *Vánoce v české kultuře*. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 429.

¹⁵⁸ To, že podoba či složení bramborového salátu záleží právě na rodinné tradici, bylo patrné i z rozhovorů realizovaných v rámci mého výzkumu (viz kapitola 8.2).

s bramborovým salátem, nicméně i ten má mnoho variant a záleží právě na rodinné tradici, jak jeho podoba bude vypadat.¹⁵⁹

Současný vánoční jídelníček se tedy nese ve znamení bohatého hoštění a dopřávání si, a tak nadměrná obliba jídla dosahuje u vánočního stolu vrcholu a Vánoce se tak v mnoha rodinách z hlediska konzumace potravin „stávají více než čím jiným příležitostí k přejídání.“¹⁶⁰ Sváteční hostina a slavnostní pokrmy jsou však se Štědrým dnem (jako s každým svátečním okamžikem) neodmyslitelně spjaty a patří k němu.

¹⁵⁹ SKOPOVÁ, Kamila. *Vánoční svátky o století zpátky aneb Tradice Vánoc v české kuchyni*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2004. s. 34.

¹⁶⁰ DVORSKÝ, Ladislav. *Vánoce dnes*. In FROLEC, Václav (ed.). *Vánoce v české kultuře*. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 430.

7. Metodologie

7.1 Cíle výzkumu a výzkumné otázky

Cílem mého výzkumu bylo podat reflexi oslavy Štědrého dne pohledem dvou generačních skupin – generace prarodičů a generace vnuků (příčemž informátoři zastupující tyto dvě skupiny byli v příbuzenském vztahu prarodič – vnuk/vnučka). Snažila jsem se zmapovat průběh a prožívání Štědrého dne v jedné konkrétní středočeské vesnici v současnosti očima zástupců těchto dvou generací. Kromě současného prožívání Štědrého dne jsem souběžně sledovala i to, zda se průběh a prožívání oslavy tohoto svátečního dne z pohledu starší generace změnily, a pokud ano, tak jakým způsobem. V souvislosti s tím pak byla zkoumána osobní reflexe významu Štědrého dne a v další rovině také to, jak informátoři z dané vesnice přistupují k předávání a přebírání tradičních vánočních zvyků a současně jaký mají vztah k dodržování vánočních rituálů a tradic.

Výzkumné otázky jsem tak vzhledem k výzkumnému problému a cílům práce formulovala následovně:

- Jak probíhá oslava Štědrého dne v konkrétní středočeské vesnici v současnosti z pohledu informátorů zastupujících mladší generaci (generaci vnuků¹⁶¹)?
- Jak probíhá a v minulosti probíhala oslava Štědrého dne v konkrétní středočeské vesnici z pohledu informátorů zastupujících starší generaci (generaci prarodičů¹⁶²)?
- Jak reflektují informátoři ze starší generace (generace prarodičů) prožívání Štědrého dne v minulosti a jak ho prožívají dnes a jak prožívají současný Štědrý den informátoři z generace mladší (generace vnuků)?¹⁶³
- Jaký postoj zauímají informátoři zastupující starší a mladší generaci (generaci prarodičů a generaci vnuků) z dané obce k přebírání a předávání vánočních zvyků a tradic a jaký mají vztah k jejich dodržování?

¹⁶¹ Lidé ve věku 20 – 30 let.

¹⁶² Lidé ve věku 60 – 70 let.

¹⁶³ V souvislosti s prožíváním oslavy Štědrého dne mě zajímala především reflexe významu tohoto svátečního dne z pohledu zástupců obou generačních skupin.

7.2 Výzkumná strategie

Vzhledem k výzkumnému problému a cíli výzkumu, kterým bylo zmapovat průběh a prožívání Štědrého dne pohledem dvou generací v konkrétní středočeské vesnici, jsem zvolila kvalitativní výzkumnou strategii. Důvodem byl fakt, že tato strategie umožňuje co nejhlubší vhled do pocitů a názorů informátorů. Pro tuto výzkumnou strategii jsem se rozhodla také z toho důvodu, že mi šlo o to podat reflexi oslavy Štědrého dne v jedné konkrétní středočeské vesnici z pohledu dvou generací a o hlubší porozumění dané problematice, tedy o to, „interpretovat sociální realitu s cílem odhalit význam získaných informací“¹⁶⁴, což si klade za cíl právě kvalitativní výzkumná strategie.¹⁶⁵

7.3 Technika sběru dat

Výzkum se opíral o techniku polostrukturovaných rozhovorů. Tuto techniku jsem považovala za nejvhodnější, protože jsem předpokládala, že právě subjektivní výpovědi informátorů během rozhovoru umožní podat odpovědi na výzkumné otázky, které jsem si ve své práci stanovila. Díky polostrukturovanému rozhovoru měli informátoři prostor volně odpovídat a široce se vyjádřit, a to proto, že během této techniky sběru dat se výzkumník neopírá o nějaké striktně připravené dotazy s jasně stanovenou posloupností, ale naopak pouze o předem připravené tematické okruhy otázek či otevřené otázky, jejichž znění či pořadí však může během rozhovoru měnit. Díky této technice jsem tak poskytla prostor informátorům rozsáhle se vyjádřit, ale zároveň jsem vzhledem k připravené osnově otázek měla určitou oporu, abych se držela výzkumného problému a neubíhala od tématu. Za výhodu této techniky považuji také to, že jsem si mohla lépe ujasňovat výpovědi informátorů a na daná témata se doptat podrobněji, čímž jsem se snažila snížit riziko nedorozumění.

Okruhy otázek korespondovaly s tématy souvisejícími s výzkumnými otázkami a s tématy, které jsem chtěla s oběma generačními skupinami probrat. Zaměřila jsem se tak

¹⁶⁴ DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2000. s. 285.

¹⁶⁵ Cílem mého výzkumu nebylo testovat nějaké hypotézy či zobecňovat výsledky výzkumu na širokou populaci. Kvantitativní výzkumnou strategii jsem proto pro účely mého výzkumu musela zavrhnout. Kromě toho se již z povahy výzkumných otázek, které jsem si ve své práci stanovila, její použití ve výzkumu nehodilo.

na význam Štědrého dne pro informátory, na průběh a prožívání Štědrého dne a poslední tematický okruh se vztahoval k dodržování a předávání (přebírání) vánočních tradic a zvyků.¹⁶⁶

Co se týče samotného průběhu rozhovoru, vždy jsem se snažila dodržovat etické zásady výzkumu a informátory nijak nepoškodit, ačkoliv se domnívám, že vzhledem ke stanovenému tématu mého výzkumu bylo riziko přivození psychické nebo jiné újmy vcelku nízké. Nejprve jsem informátory seznámila se samotným výzkumem a přiblížila jim, jak celý rozhovor bude probíhat a jak bude nakládáno se získanými daty. A protože základním požadavkem výzkumné etiky je respektování anonymity,¹⁶⁷ všem bylo zaručeno, že jejich identita nebude nikde zveřejňována. Zároveň byli informátoři srozuměni s tím, že jejich účast na výzkumu je čistě dobrovolná a mohou od rozhovoru kdykoli odstoupit. Po celou dobu jsem se snažila pozorně naslouchat a informátory co nejméně ovlivňovat (nenapovídat a vyhýbat se sugestivním otázkám), abych získala co nejucelenější subjektivní výpovědi. Rozhovory byly se souhlasem aktérů výzkumu nahrávány na diktafon (pouze v jednom případě¹⁶⁸ informátor s nahráváním nesouhlasil, což bylo plně respektováno a jeho odpovědi na otázky byly zaznamenávány písemně), následně transkribovány a doplněny o poznámky, které jsem si v průběhu rozhovoru zapisovala.¹⁶⁹

7.4 Výběr vzorku a prostředí výzkumu

Při volbě výzkumného vzorku jsem se rozhodla pro metodu účelového výběru,¹⁷⁰ „kdy je vzorek konstruován s ohledem na výzkumný problém.“¹⁷¹ Vzhledem k povaze výzkumu nebylo mým cílem, aby vzorek reprezentoval populaci jako takovou, ale aby splňoval mnou stanovená kritéria, která jsem si pro účel výběru vzorku stanovila, a ten byl

¹⁶⁶ Výběr kladených otázek viz příloha č.1.

¹⁶⁷ DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2000. s. 152.

¹⁶⁸ Informátor (dále jen Inf.) 5 (muž, 69 let, SŠ, zedník, dnes v důchodu).

¹⁶⁹ Viz kapitola 7.5 - Vyhodnocování a interpretace získaných dat.

¹⁷⁰ DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2000. s. 112.

¹⁷¹ NOVOTNÁ, Hedvika. *E Úvod do společenskovedních metod: Výběrové strategie*. *Fakulta humanitních studií* [online]. 2009 [cit. 2015-03-17]. Dostupné z: <http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>.

tak relevantní vzhledem k výzkumnému problému. Tato kritéria jsem formulovala následovně:

- Informátoři mají dlouhodobé bydliště v konkrétní středočeské obci.
- Věk první skupiny informátorů je 20 – 30 let.¹⁷²
- Věk druhé skupiny informátorů je 60 – 70 let.¹⁷³
- Informátoři jsou v příbuzenském vztahu prarodič – vnuk/vnučka.

Přístup k informátorům mi usnadnila osoba tzv. dveřníka,¹⁷⁴ která mi pomohla kontaktovat osoby v dané obci, jež splňovaly mnou stanovená kritéria pro výběr vzorku. Kromě toho jsem využila i techniku nabalování (neboli metodu sněhové koule¹⁷⁵), kdy mě aktéři výzkumu odkazovali na další informátory. Právě metoda sněhové koule mi pomohla získat informátory z řad mladší generace a „dveřník“ (kterým pro mě byla moje babička, která již dlouho žije v obci, kde výzkum probíhal) mi pak usnadnil přístup ke skupině informátorů představující generaci starší. A protože informátoři z výzkumného souboru byli v příbuzenském vztahu, v některých případech mi také informátoři z řady mladší generace pomohli navázat kontakt se svými prarodiči. Každá skupina čítala šest informátorů, přičemž jsem se při sestavování výzkumného vzorku snažila o vyrovnané zastoupení obou pohlaví. To se mi podařilo u informátorů z generace vnuků, u druhé skupiny (generace prarodičů) však ženy mírně převážily nad muži - a to v poměru čtyři ku dvěma. Pro zachování anonymity rozhovoru jsem informátorům přiřadila písemné a číselné označení, přičemž první skupina představující generaci vnuků byla označena písmeny A – F a druhá skupina reprezentující generaci prarodičů 1 – 6.¹⁷⁶ Tato rozdílná označení mi pomohla odlišit obě skupiny, ale kromě toho se také při analýze rozhovorů zorientovat v tom, kdo ke komu patří ve smyslu příbuzenského vztahu. Pokud byl například informátor ze skupiny představující generaci vnuků označen písmenem A, jeho prarodič ztupující druhou výzkumnou skupinu dostal označení číslo 1. Prarodič informátora B pak dostal číslo 2, prarodič informátora C číslo 3 atd. Sběr dat pomocí rozhovorů jsem nejčastěji prováděla v domácnostech informátorů, přičemž dva z nich (rozhovor s informátorkami č. 1 a 2) se uskutečnily v domě dveřníka.

¹⁷² Generace vnuků.

¹⁷³ Generace prarodičů.

¹⁷⁴ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 152.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 152.

¹⁷⁶ Seznam a charakteristika informátorů viz příloha č. 2.

Výzkum byl realizován v jedné konkrétní středočeské obci v okrese Kolín čítající asi 500 obyvatel. Vesnici jsem si jako místo svého výzkumu zvolila proto, že ve venkovském prostředí se tradice a zvyky (které jsou právě mimo jiné také předmětem mého výzkumu) díky stabilitě obyvatelstva uchovávají spíše než v prostředí městském. Konkrétní středočeskou obec jsem zvolila z toho důvodu, že jsem zde znala některé rodiny, jejichž členové splňovali kritéria pro výběr výzkumného vzorku, a tak se mohli stát vhodnými informátory pro můj výzkum, a také proto, že zde žije zmiňovaná osoba „dveřníka“, která mi přístup k některým informátorům značně usnadnila. Mimo jiné pro mě bylo důležité také to, že se v dané obci nachází kostel, kde se každoročně na Štědrý den koná tradiční půlnoční mše, což je událost, která s tématem mé bakalářské práce také souvisí.

7.5 Vyhodnocování a interpretace získaných dat

Vzhledem ke kvalitativní povaze mého výzkumu jsem analýzu dat prováděla současně s jejich sběrem. Již v průběhu rozhovorů, které byly ve většině případů nahrávány na digitální diktafon, jsem si dělala písemné poznámky, pomocí nichž jsem mohla zachytit neverbální projevy informátorů, které jsem vzhledem k výzkumným otázkám považovala za důležité (například lehké dojetí při vzpomínce na Štědrý den z doby informátorova mládí¹⁷⁷) a které by diktafon nezachytil. Ihned po uskutečnění rozhovoru jsem celý jeho zvukový záznam převedla do písemné podoby pomocí komentované transkripce,¹⁷⁸ díky které jsem zaznamenala právě i mimoslovní projevy informátora (například pauzy signalizující zamyšlení, smích apod.).

Základní metodou analýzy dat bylo otevřené kódování, během kterého jsem rozebrala údaje na samostatné části a jejich prostudováním a porovnáváním jsem zjišťovala podobnosti a rozdíly ve výpovědích informátorů.¹⁷⁹ Přepsaný text jsem tedy pomocí segmentace rozdělila na jednotky, které odpovídaly jednotlivým reprezentovaným tématům, a k jednotlivým odstavcům či větám jsem přiřazovala kódy ve formě stručných

¹⁷⁷ Inf. 2 (žena, 70 let, SOU, dojička, dnes v důchodu).

¹⁷⁸ VAŇKOVÁ, Markéta. *E Úvod do společenskovedních metod :Verbální techniky dotazování. Fakulta humanitních studií* [online]. 2009 [cit. 2015-04-15]. Dostupné z: <http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>.

¹⁷⁹ STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 1999, s. 42 – 52.

pojmu, které co nejlépe vystihovaly jejich obsah. Označované úseky zápisu jsem pak porovnávala s dalšími označenými odstavci či větami téhož rozhovoru i s texty rozhovorů ostatních. Pokud jsem našla související či podobné kódy, přiřadila jsem jim kód nadřazený. Pomocí této metody jsem tak mohla jednotlivé úseky a rozhovory porovnávat, hledat pravidelnosti a odlišnosti v jednotlivých výpovědích a odkrývat tak jejich významy.¹⁸⁰

Pro závěrečné shrnutí analýzy dat jsem použila komparativní metodu, kdy jsem si nejprve ujasnila objekty komparace a zejména určila cíl komparace.¹⁸¹ Tím bylo základní určení shod a rozdílů mezi jednotlivými objekty komparace.¹⁸² Pomocí této metody jsem pak tedy porovnávala podobu průběhu oslavy Štědrého dne podle výpovědí informátorů ze starší generace tak, jak vypadala v době jejich mládí, a tak, jak vypadá dnes, přičemž jsem se zaměřila na shody a odlišnosti v průběhu oslavy celého dne. Dalším objektem komparace byly významy prisuzované oslavě Štědrého dne, kdy jsem se za prvé orientovala na shody či rozdíly v tom, jaký má pro informátory zastupující starší generací Štědrý den význam dnes a jaký pro ně měl význam v minulosti, a za druhé na podobnosti a odlišnosti v současném prožívání oslavy Štědrého dne mezi oběma zkoumanými generačními skupinami (tedy na porovnání toho, jaký má pro informátory z obou generačních skupin oslava Štědrého dne význam v současnosti). Posledním bodem komparace bylo zjistit shody a rozdíly v přístupu k přebírání (a předávání) tradičních vánočních zvyků, které informátoři zastupující obě zkoumané generace zastávají.

Pomocí těchto analytických metod jsem se pak s ohledem na cíle výzkumu pokusila interpretovat určité závěry a odpovědět tak na výzkumné otázky, které jsem si ve své bakalářské práci stanovila.

¹⁸⁰ HEŘMANSKÝ, Martin. E_Úvod do společenskovedních metod: Redukce a analýza dat. *Fakulta humanitních studií* [online]. 2009 [cit. 2015-04-15]. Dostupné z: <http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>

¹⁸¹ HROCH, Miroslav. *Úvod do studia dějepisu: celostátní vysokoškolská učebnice pro studenty pedagogických a filozofických fakult studijního oboru učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů - dějepis*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 234 – 238. Učebnice pro vysoké školy.

¹⁸² Tamtéž, s. 234 -238.

8. Analýza rozhovorů

Na základě stanoveného cíle práce, kterým bylo podat reflexi oslavy Štědrého dne pohledem dvou generačních skupin, a v souvislosti s výzkumnými otázkami, které jsem si ve své práci stanovila, jsem se při rozhovorech a následně při analyzování a interpretaci dat zaměřila na několik tematických okruhů. Za prvé: na průběh samotné oslavy Štědrého dne, za druhé: na vánoční zvyky a tradice a jejich dodržování a předávání (přebírání) v rámci příbuzenské skupiny a za třetí: na význam oslavy Štědrého dne pro oslovené věkově rozdílné skupiny informátorů.

8.1. Průběh oslavy Štědrého dne z pohledu obou generací

V rámci tohoto tematického okruhu jsem se soustředila na to, jak informátoři z dané vesnice reflektují průběh oslavy Štědrého dne. Nejprve jsem je požádala, zda by mi popsali, jak u nich vlastně celý Štědrý den probíhá od rána do večera, přičemž jsem pozornost zaměřila zejména na podobu Štědrého večera – především na to, jak probíhá a jakou podobu má štedrovečerní večeře, jak to vypadá při rozdávání dárků, co se děje po tom, co jsou dárky rozdány, a dále také na to, zda informátoři během tohoto dne dodržují nějaké tradiční vánoční zvyky.¹⁸³ Tyto okruhy otázek, které se zaměřovaly hlavně na současný průběh oslavy Štědrého dne, jsem pokládala informátorům z obou generačních skupin, přičemž u informátorů z řad generace starší jsem se zajímala také o to, jak vypadala oslava Štědrého dne v době jejich mládí. Požádala jsem je, aby zavzpomínali na toto období, a při analýze rozhovorů jsem pak zkoumala, zda se průběh oslavy Štědrého dne s uplynulým časem nějak změnil.

Průběh současné oslavy Štědrého dne z pohledu obou generací

V současnosti vypadá samotný průběh Štědrého dne a večera u většiny informátorů, bez ohledu na věk a pohlaví, vcelku dost podobně. Několik informátorů začalo své vyprávění o průběhu Štědrého dne povídáním o začátku slavnostního dne v podobě vánoční snídaně, kterou u většiny představovaly tradiční vánoční pochutiny jako cukroví nebo vánočka. „*Tak ráno vstanu, udělám si kafe a k tomu si dám cukroví, na který se fakt*

¹⁸³ Viz kapitola 8.2.

těším, protože my to máme od maminy zakázaný, jako jíst ho před tím Štědrým dnem...¹⁸⁴
„No ráno se něco nasnídám, většinou vánočku, co mám napečenou...¹⁸⁵ To, že je sváteční pečivo v podobě vánočky na vánočním stole o Štědrém dnu důležité, vystihuje i výpověď sedmdesátiletého muže: *„... na to sladký moc nejsem, cukroví mi nic neříká, ale vánočku, tu si na ten Štědrej den dám no, je to taková tradice a nakonec mi k tý snídani vlastně i docela šmakuje...¹⁸⁶*

Dopoledne se pak nese v duchu příprav na samotný vrchol Štědrého dne – na Štědrý večer, což bez výjimky ve svých výpovědích zmínili všichni informátoři z obou generací. Ženy uváděly zejména přípravy, jako je vaření či drobné poklizení *„S mamkou tak od rána poletujem v tý kuchyni, pripravujeme salát a smažíme rízky na večer, pretože tu je přes den pak brácha se ženou a my bysme to pak nestihli, než oni odejdou, nasmažit kapra, takže to smažíme dopoledne všechno najednou.¹⁸⁷* *„Já se pak taky nějak snažím ještě něco podělat na večír... taky leštím sváteční nádobí na večeri, abych to měla hotový a byl klid.¹⁸⁸* Dokonce i jeden muž ze skupiny mladší generace uvedl, že pomáhá mamince a sestře v kuchyni: *„... pomáhám ségře mazat chlebičky a taky pak dělám bramborovou kaši ke klobáse, mě to hrozně baví, motat se v tý kuchyni.¹⁸⁹* Jiní informátoři (muži) pak v souvislosti s přípravami na večer mluvili o stavění vánočního stromečku *„S tátou přineseme stromek, pripravíme, no a holky ho pak ustrojey.^{190 191}* *„Dojdu na půdu pro stromeček, mám umělej a už ozdobenej z loňska, takže ho pak složim a můžu mít Vánoce.^{192 193}* Někteří informátoři v rámci povídání o přípravách na Štědrý večer také mluvili o vánočních dárcích a uváděli, že ještě některé dárky balí *„... rychle dobalím, co jsem ještě nestihla...¹⁹⁴*, a dokonce se objevila i informace, že se ještě na poslední chvíli nakupuje. *„... jedu pak ještě pro nějaký drobnosti, co jsem nestihl...¹⁹⁵*

¹⁸⁴ Inf. F (muž, 24 let, SOU automechanik).

¹⁸⁵ Inf. 6 (žena, 68 let, SŠ, účetní, dnes v důchodu).

¹⁸⁶ Inf. 3 (muž, 70 let, SŠ, řidič autobusu, dnes v důchodu).

¹⁸⁷ Inf. C (žena, 23 let, SŠ, studentka medicíny).

¹⁸⁸ Inf. 4 (žena, 66 let, SOU, kadeřnice, dnes v důchodu).

¹⁸⁹ Inf. E (muž, 22 let, SŠ student dopravní fakulty).

¹⁹⁰ Inf. D (muž, 26 let, VŠ vývojový pracovník).

¹⁹¹ Foto stromečku viz příloha č. 4, obrázek č. 1.

¹⁹² Inf. 3 (muž, 70 let, SŠ řidič autobusu).

¹⁹³ Z jiných výpovědí však vyplynulo, že někteří informátoři strojí stromek již dříve, nikoli na Štědrý den „... a stromeček ten už je ozdobenej, my ho máme třeba už týden před, abychom si ho užili...“ Inf. C (žena, 23 let, studentka VŠ).

¹⁹⁴ Inf. B (žena, 26 let, SŠ, obchodní manažerka).

¹⁹⁵ Inf. F (muž, 24 let, SOU, automechanik).

Dalším a velice důležitým znakem v průběhu oslavy Štědrého dne je fakt, že se během tohoto svátečního dne informátoři setkávají se svými příbuznými. Jedná se zejména o zástupce starší generace, kteří přicházejí v tento sváteční den ke svým rodinám, protože by jinak zůstali na Štědrý den sami. „... *odpoledne vždycky přijde babička, ta je u nás i pak na večeri, protože děda už je po smrti, tak aby nebyla sama, že jo...*“¹⁹⁶ V rozhovorech se objevily i výpovědi o návštěvách, kdy informátoři, kteří, i když mají každý svou rodinu, se kterou Štědrý den tráví, poněkud netradičně přicházejí ke svým příbuzným v tento den na slavnostní oběd. „... *pak jdeme k babičce na oběd, kde posedíme, popovídáme...*“¹⁹⁷ (babička daného informátora tuto skutečnost doplňuje svou výpovědí následovně: „*Přijdou jedny X,¹⁹⁸ druhý X, třetí X, no tak holky většinou prostřou stůl, protože to máme vedle v pokoji, to musíme rozložit všechny stoly, co máme, protože nás je hrozně moc, no a tak se naobědváme, dáme si přípitek nákej, potom kafičko a cukroví, popřejeme si hezký Vánoce teda... No a pak se zase rozejdeme.*“¹⁹⁹). Tato skutečnost, že si i na Štědrý den široká rodina udělá čas na společný oběd, potvrzuje význam a hodnotu rodinné soudržnosti.

Co se týče výpovědí informátorů o průběhu Štědrého dne, vyskytl se zde jeden zásadní rozdíl - a to mezi výpověďmi informátorů z generace prarodičů a výpověďmi informátorů z generace vnuků. Tento rozdíl souvisel s fenoménem navštěvování hřbitovů. Zatímco téměř všichni informátoři zastupující výzkumnou skupinu starší generace uvedli, že během Štědrého dne na hřbitov chodí „... *já jdu na hřbitov, nesu stromeček jo a rozsvítit to tam...*“²⁰⁰ „... *po obědě hned vyrážíme po hřbitovech, protože mám tři, tak to trvá, než to všechno objedem...*“²⁰¹, ve výpovědích informátorů zastupující generaci vnuků se tento fakt neobjevil ani jednou. Pouze dvaadvacetiletý student se zmínil o tom, že „... *děda s babičkou jdou na hřbitov...*“²⁰², ale na otázku, zda on sám hřbitov o Štědrém dnu také navštěvuje, odpověděl záporně a zdůraznil, že hřbitovy nenavštěvuje nikdy, byl tam výjimečně jen jednou, a to pouze z toho důvodu, že ho o to požádala právě jeho babička. „*Já na hřbitov nechodím vůbec, možná jednou jsem tam byl zalejt kytky, protože mě o to poprosila babička, ale jinak prostě nechodím, nevím proč.*“²⁰³ Zde tedy můžeme

¹⁹⁶ Inf. F (muž, 24 let, SOU, automechanik).

¹⁹⁷ Inf. B (žena, 26 let, SŠ, obchodní manažerka).

¹⁹⁸ Příjmení dané rodiny.

¹⁹⁹ Inf. 2 (žena, 70 let, SOU, dojička, dnes v důchodu).

²⁰⁰ Inf. 2 (žena, 70 let, SOU, dojička dnes v důchodu).

²⁰¹ Inf. 1 (žena, 69 let, ZŠ, poštovní doručovatelka, dnes v důchodu).

²⁰² Inf. E (muž, 22 let, SŠ student dopravní fakulty).

²⁰³ Inf. E (muž, 22 let, SŠ student dopravní fakulty).

vidět základní odlišnost v tom, jak probíhá Štědrý den u informátorů zastupující generaci prarodičů a u informátorů zastupující generaci vnuků.

Průběh současné oslavy Štědrého večera z pohledu obou generací

Vrchol oslavy Štědrého dne pak začíná štedrovečerní večeří. Ta se nese ve slavnostním duchu. Svátečnost tohoto okamžiku je vidět například na podobě štedrovečerní tabule, kdy stůl bývá prostřen jinak než obvykle. „*Je to vždycky hrozně hezky naaranžovaný všechno, jako ubrousky, prostírání, svíčky, prostě všechno, taky tam (na stole) máme svícen, co vyráběla babička...*“²⁰⁴ „... vytáhnu nádobí, ještě co jsme dostali jako svatební dar tehdy, je pořád hezký, s takovým zlatým lemováním... my ho nikdy jindy nepoužíváme, jen vlastně na ty Vánoce, tak je skoro jako nový...“²⁰⁵

Dalším důkazem toho, že informátoři vnímají Štědrý večer jako něco výjimečného a slavnostního je také to, že se pro tuto příležitost oblékají do svátečního oděvu či jinak upravují svůj zevnějšek „... hezky se oblíknu, namaluju a můžeme zasednout...“²⁰⁶ „... pak už se jdem třeba vykoupat, ať jsme čistý pěkně na ten večer...“²⁰⁷ Dále nesmí chybět ani slavnostní přípitek a přání, o kterém se zmínila většina dotazovaných. „*Nejdřív si připijeme, popřejeme si, ať se tady zase za rok sejdem zase...*“²⁰⁸ „... máme salát, řízek, příťuknem si a popřejem...“²⁰⁹ Alkohol vůbec byl v souvislosti se Štědrým dnem zmíněn hned několika informátory, především z generace mladší „... dáme si taky víno, panáka nebo punč...pak si nalejeme víno... často je to teda spojený s alkoholem, protože to víno se pije a prostě tak jako dobře se to pije (smích)...“²¹⁰ u informátorů zastupujících generaci starší se, když opomeneme zmínku o slavnostním přípitku, o alkoholu mluvilo spíše ojediněle „... mám ráda grog k tomu cukroví...“²¹¹ „... já si k rybě musím dát pivo, ryba musí plavat, že jo (smích)...“²¹²

²⁰⁴ Inf. D (muž, 26 let, VŠ vývojový pracovník).

²⁰⁵ Inf. 2 (žena, 70 let, SOU, dojička, dnes v důchodu).

²⁰⁶ Inf. B (žena, 26 let, SŠ, obchodní manažerka).

²⁰⁷ Inf. C (žena, 23 let, SŠ, studentka medicíny).

²⁰⁸ Inf. 5 (muž, 69 let, SOU, zedník, dnes v důchodu).

²⁰⁹ Inf. 4 (žena, 66 let, SOU, kadeřnice, dnes v důchodu).

²¹⁰ Inf. A (žena 26 let, VŠ, učitelka na ZŠ).

²¹¹ Inf. 6 (žena, 68 let, SŠ, účetní, dnes v důchodu).

²¹² Inf. 3 (muž, 70 let, SŠ, řidič autobusu, dnes v důchodu).

Ke štědrovečerní večeři se v naprosté většině podávají typické současné štědrovečerní pokrmy,²¹³ tedy smažený kapr (či kuřecí nebo vepřový řízek) s bramborovým salátem.²¹⁴ Z výpovědí některých informátorů vyplynulo, že se podoba vánočního jídelníčku během jejich života lehce proměnila, například v důsledku sňatku, kdy došlo k převzetí určitých tradic z rodiny partnera či partnerky.²¹⁵ Pouze část informátorů z obou generací uvedla, že součástí jejich štědrovečerního jídelníčku je také rybí polévka.²¹⁶ Jako odpověď na otázku, proč ostatní informátoři nemají k večeři rybí polévku, byl uváděn většinou důvod, že jim tento pokrm nechutná „... *tady by to nikdo nejedl...*“²¹⁷ nebo že na to tak nejsou zvyklí „... *my ji nikdy nedělali, stačí jen ten hlavní chod...*“²¹⁸ Pouze v rodině mladého automechanika, u které tráví Štědrý večer také jeho babička, připravují ke štědrovečerní večeři kromě tradičního smaženého kapra či řízku také smaženou obalovanou vinnou klobásu, aby si každý mohl vybrat „... *no je toho plnej stůl, kapr, řízky, klobása, salát...at' si každéj může dát, co má rád.*“^{219 220} O vinné klobáse²²¹ spíše než jako o štědrovečerním jídle mluvili informátoři jako o typickém pokrmu podávaném k obědu. „*Obědváme vinnou klobásu s kaší...*“²²² „... *dám do trouby upíct klobásu na oběd...*“²²³ Servírují ji většinou s vařenými bramborami, bramborovou kaší či bramborovým salátem.

Když se vrátíme ke štědrovečerní večeři, tak v souvislosti s ní se ve výpovědích informátorů objevila i určitá inovace, kdy o Vánocích v roce 2014 v rodině triadvacetileté studentky medicíny pojali štědrovečerní jídelníček poněkud netradičně. Kapr s bramborovým salátem sice nechyběl, ale večeře byla doplněna i o jiné netradiční chody. „*Měli jsme předkrm, dělali jsme šunkový rolky křenový... pak jsme dělali hráškový krém, ale to jenom trochu, protože jsme se báli, že už to pak nesníme. A pak jsme měli teda klasika kapr, to jí hlavně mamka, táta měl snad jen jeden kousek, a jinak jsme s tátou měli*

²¹³ Viz kapitola 6.2.

²¹⁴ Foto vánoční tabule se štědrovečerní večeří viz příloha č. 4, obrázek č. 2.

²¹⁵ O tom více v kapitole o předávání a přebírání vánočních tradic a zvyků (kapitola 8.3).

²¹⁶ Přičemž obecně se jednalo o informátory v příbuzenském vztahu, což patrně souvisí také s přebíráním a předáváním vánočních zvyků a tradic v rámci příbuzenské skupiny.

²¹⁷ Inf. E (muž, 22 let, SŠ, student dopravní fakulty).

²¹⁸ Inf. B (žena, 26 let, SŠ, obchodní manažerka).

²¹⁹ Inf. 6 (žena, 68 let, SŠ, účetní, dnes v důchodu).

²²⁰ Dnes je tedy důvodem vícero druhů jídla na štědrovečerním stole zejména možnost výběru, zatímco v dřívějších dobách znamenala pestrost pokrmů a bohatá štědrovečerní tabule především znak hojnosti a blahobytu. VEČERKOVÁ, Eva a FROLCOVÁ, Věra. *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 198.

²²¹ V tomto případě neobalované.

²²² Inf. A (žena, 26 let, VŠ, učitelka na ZŠ).

²²³ Inf. 2 (žena, 70 let, SOU, dojička, dnes v důchodu).

kuřecí řízky a bramborovej salát. A pak teda měl bejt ještě dezert, takovej jako pohár z mascarpone, tvarohu a ovoce, ale ten jsme nezvládli, ten jsme jedli až někdy v deset večer u televize...²²⁴ Na otázku, proč vlastně večere měla takovou podobu, bylo odpovězeno, že zkrátka členové rodiny chtěli vyzkoušet zase něco nového, přičemž změnu iniciovala hlavně maminka „... mamka viděla nějaký recepty v časopise právě, tak řekla, že si to trochu oživíme... a táta, no ten byl spokojenej, že zůstaly řízky...“²²⁵ Tento případ se tedy částečně typické podobě štedrovečerního jídelníčku poněkud vymkl, ale jinak u obou generačních skupin informátorů převažovaly výpovědi o klasické večeri v podobě smaženého kapra (řízku) s bramborovým salátem tak, jak ji v současnosti všichni známe.

Z rozhovorů dále vyplynulo, že doba trvání večere se v průběhu let poněkud mění. To uváděli hlavně mladší informátoři, kteří upozorňovali na skutečnost, že když byli malí, nemohli se během večere dočkat dárků, zatímco teď už si spíše cení toho, že tráví čas v okruhu blízké rodiny, a dárky již nejsou tím primárním, na co se během tohoto slavnostního večera těší. „Dřív to bylo tak, že hned jsme chtěli jít na ty dárky a teďko prostě sedíme, povídáme si a jdeme na ty dárky třeba až za hod'ku.“²²⁶ „Docela to trvá, ta večere, ještě si pak povídáme, je to fajn, dřív, jako malej, jsem se mohl zbláznit, ať už si ten táta nepřidává a ať už jdeme k tomu stromku, ale teďka už to není takový...“²²⁷ To, že na dobu trvání večere má vliv i to, zda se mezi stolovníky objevují nějaké děti, výstižně podtrhuje i výpověď sedmdesátileté ženy, u které Štedrý večer tráví její sedmiletý vnuk „... ta večere, no to musí být taková rychlovka kvůli vnukovi... aby už rychle přišel Ježíšek...“²²⁸

Po slavnostní večeri se tak všichni přesouvají k vánočnímu stromečku, kde se rozdávají a rozbalují dárky. Pokud informátoři zastupující starší generaci tráví Štedrý večer se svými rodinami, nese se obdarovávání v trochu rušnějším duchu „... no trvá to, než to všechny rozbalej a než to všechno okomentujm...“²²⁹ „... a je to docela veselý, všichni se koukaj, co ten druhý dostal...“²³⁰, pakliže však informátoři ze starší generace tráví čas se svými protějšky sami, atmosféra při nadělování dárků je poněkud komornější. „Dáme si těch pár dárků u nějaký ty pohádky, no je to klidný takový, už jsme starý... a jdeme si pak

²²⁴ Inf. C (žena, 23 let, SŠ studentka medicíny).

²²⁵ Inf. C (žena, 23 let, SŠ studentka medicíny).

²²⁶ Inf. A (žena, 26 let, VŠ, učitelka).

²²⁷ Inf. E (muž, 22 let, SŠ, student dopravní fakulty).

²²⁸ Inf. 2 (žena, 70 let, SOU, dojička, dnes v důchodu).

²²⁹ Inf. 1 (žena, 69 let, ZŠ, poštovní doručovatelka, dnes v důchodu).

²³⁰ Inf. F (muž, 24 let, SOU, automechanik).

lehnout.“²³¹ Určité odlišnosti pak také vyplynuly z toho, jak vnímají akt obdarovávání informátoři ze skupiny mladší generace a informátoři ze skupiny generace starší. Zástupci obou skupin se sice shodli na tom, že raději dárky dávají, než dostávají, ale z poněkud jiných důvodů. Část informátorů z mladší generace uvedla, že jsou rádi, že mohou dárkem někomu udělat radost „... a pak ráda koukám, jakou z nich maj ostatní radost...“²³², u informátorů zastupujících generaci starší však šel tento trend v některých případech ještě dále a to v tom smyslu, že by někteří tito informátoři dárky ani dostávat nemuseli, protože mají dojem, že už je nepotřebují a je pro ně lepší pocit dárky věnovat než dostávat. „Dárky k tomu patří, já je ale radši dávám, protože já už nic nepotřebuju a mně už nemusí nikdo nic dávat.“²³³ „... je to krásný, ale tak já už toho jako moc nepotřebuju, jsou to většinou takový praktický věci, co dostávám, no tak to už mě tak nějak už neto... i když jako to potěší, ale jako mnohem víc se mi líbí, když se z dárků radujou děti.“²³⁴

V souvislosti s nadělováním dárků se mezi jednotlivými výpověďmi objevila jedna ojedinělá výjimka.²³⁵ Touto výjimkou je fakt, že v rodině třidvacetileté studentky medicíny si na Štědrý večer její členové dárky nenadělují vůbec. Funguje to tak zde již asi třetím - čtvrtým rokem a jedná se o něco velice netypického pro průběh oslavy Štědrého dne. Původně tuto zvláštnost rodina zavedla z finančních důvodů, ale ani později tradici obdarovávání neobnovila a stále si dárky nenaděluje, protože si prý na tuto skutečnost již zvykli. Jako zvláštní se může jevit také to, že jim tato tradice podle slov informátorky ani nechybí. „... no ono už je to tak tři, čtyři roky a myslím si, že úplně primárně to bylo kvůli financím, jako ne že bysme na ty dárky neměli, ale bylo to, že se nějak hodně přes rok toho dělalo, jako na baráku, takže tak nějak bylo míň peněz a řekli jsme si, že teda by to mohlo bejt tak, že nemusíš nic shánět, pohoda, a jako osvědčilo se nám to, my jsme z toho teda nadšený... my si tu radost nahrazujeme tím jídlem (smích).“²³⁶ Jinak se však v ostatních rodinách všech informátorů bez nadělování dárků o Štědrém večeru nikdo neobejde a jen málokdo si Štědrý den bez dárků dovede představit.

²³¹ Inf. 3 (muž, 70 let, SŠ, řidič autobusu, dnes v důchodu).

²³² Inf. B (žena, 26 let, SŠ, obchodní manažerka).

²³³ Inf. 1 (žena, 69 let, ZŠ, poštovní doručovatelka, dnes v důchodu).

²³⁴ Inf. 2 (žena, 70 let, SOU, dojička dnes v důchodu).

²³⁵ Tato výjimka se objevila opět v rodině informátorky C, tedy v rodině, kde si podobu štědrovečerní večeře členové rodiny zpestřují poněkud netradičními pokrmy.

²³⁶ Inf. C (žena, 23, SŠ, studentka medicíny).

Po rozbalení dárků probíhá večer u všech informátorů z obou generačních skupin podobně. Většina se ještě nějak zaobírá nadělenými dárky „... většinou se tak ještě bavíme téma dárkama, prohlížíme si knížky, oblečení a tak...“²³⁷, povídá si s ostatními členy rodiny a popíjí či pojídá u toho různé pochutiny „... ještě pak sedíme a povídáme, pijeme víno a cpeme se jednohubkama...“²³⁸

Nedílnou součástí večera je však také hlavně sledování vánočních televizních pořadů, především pohádek. To je fenomén, který souvisí právě se současným slavením vánočních svátků, a i když se několik informátorů zmínilo, že se v televizi opakuje stále to samé pořadí dokola „... je to pořadí to samý, všichni to už známe...“²³⁹ „... koukáme na Popelku, i když už to známe pozpátku... oni ty nové pohádky za moc nestojí...“²⁴⁰, je sledování pohádek se současným slavením Štědrého dne zkrátka neodmyslitelně spjata.

Protože se v dané vesnici, kde výzkum probíhal, vyskytuje i kostel a každoročně zde probíhá tradiční půlnoční mše,²⁴¹ zajímalo mě také v souvislosti s výzkumnou otázkou zaměřenou na průběh Štědrého dne, zda informátoři z dané obce tuto půlnoční mši navštěvují. Z rozhovorů pak vyplynulo, že pokud se informátoři tradiční půlnoční mše o Štědrém dnu aktivně účastní, jedná se spíše o zástupce generace prarodičů, kteří takto činí z různých důvodů. Sedmdesátiletý muž například uvedl, že důvodem pro účast na půlnoční mši je pro něj možnost setkání s dalšími lidmi z dané obce. „Já na půlnoční jdu, rád se tam potkám s těma lidma a popřeju si s nima...“²⁴² Šestašedesátiletá žena pak uvedla, že navštěvuje půlnoční mši hlavně z tradice „... jdu tam, protože to k tomu podle mě patří, moje maminka byla hodně věřící, tak nás k tomu vedla...“²⁴³

Ve většině případů však informátoři z obou generací uvedli, že půlnoční mši nenavštěvují, a to z různých důvodů. „Ne, nechodím, no byla jsem dvakrát asi... já totiž usnu do té doby...“²⁴⁴ „Nechodíme, spíš sedíme u té televize...“²⁴⁵

Část informátorů ze skupiny mladší generace pak také v souvislosti s otázkou, co se děje po rozbalení dárků, uvedla, že se v pozdějších hodinách o Štědrém dnu schází se

²³⁷ Inf. A (žena, 26 let, VŠ, učitelka na ZŠ).

²³⁸ Inf. F (muž, 24 let, SOU, automechanik).

²³⁹ Inf. 3 (muž, 70 let, SŠ, řidič autobusu, dnes v důchodu).

²⁴⁰ Inf. 4 (žena 66 let, SOU, kadeřnice, dnes v důchodu).

²⁴¹ V dané vesnici tradiční půlnoční mše probíhá skutečně o půlnoci.

²⁴² Inf. 5 (muž, 69 let, SOU, zedník, dnes v důchodu).

²⁴³ Inf. 4 (žena, 66 let, SOU, kadeřnice, dnes v důchodu).

²⁴⁴ Inf. 2 (žena, 70 let, SOU, dojička, dnes v důchodu).

²⁴⁵ Inf. D (muž, 26 let, VŠ, vývojový pracovník).

svými vrstevníky. „... *já jsem loni jela do Kolína, byla jsem na jednom bytě a pak jsem šla za přítelem do hospody...*“²⁴⁶ „... *vždycky se dohodneme na určitou hodinu a sejdem se někde venku, něco i většinou vypijem...*“²⁴⁷ V tom, že informátoři z generace vnuků hledají po „rodinné oslavě“ ještě i jinou zábavu, můžeme spatřit další rozdíl ve způsobu trávení Štědrého večera mezi zástupci jednotlivých generací. Nikdo ze starších totiž neuvedl, že by po rozbalení dárků šel ještě někam na schůzku s přáteli či známými.

Pro většinu informátorů z obou generačních skupin se nicméně závěr Štědrého dne nese spíše v duchu klidného rodinného večera v pohodlí domova, což výstižně podtrhuje výpověď jedné mladé ženy „... *pak už jenom sedíme, zobeme třeba ještě cukroví a koukáme na telku a je to takový hrozně fajn s těma našima...*“²⁴⁸

Průběh oslavy Štědrého dne v minulosti z pohledu starší generace

Takto tedy vypadá průběh Štědrého dne v současnosti v očích informátorů z jedné středočeské vesnice, tak jak ho vidí generace prarodičů a generace jejich vnuků. V rámci této výzkumné otázky mě dále také zajímalo, jak informátoři zastupující generaci starší vzpomínají na průběh oslavy Štědrého dne z doby jejich mládí. Z jejich výpovědí vyplynulo, že se v průběhu jejich života způsob trávení Štědrého dne zas až tolik nezměnil. Štědrý den se tak i dříve nesl v duchu příprav na večer „*Od rána to bylo zase vždycky hrozně práce, my byli velká rodina, tak všechno připravit, aby to bylo všechno hezký...*“²⁴⁹ „*My chodili s tátou vždycky ráno na kapra, jako chytat, abysme nechali ženskéjm prostor v kuchyni (smích), ale stejně jsme nic většinou nechytily, a když jo, tak jsme to zas pustili a k jídlu jsme pak večer měli filé, protože to nebylo celej rok...*“²⁵⁰ a informátoři pak dále při vzpomínání opět zdůrazňovali především to, že tento slavnostní den prožívali se svými nejbližšími a rodinou. „*No to probíhalo úplně stejně, jezdily sem příbuzný z Prahy a to bylo lidu!*“²⁵¹ „... *nás tam bylo taky strašně moc, u nás byli vždycky ještě tetičky, to byly sestřenice táty... byly svobodný, a tak na Štědrej den chodily k nám ...*“²⁵²

Jistá odlišnost v průběhu oslavy Štědrého dne z doby mládí informátorů zastupující starší generaci se však našla a souvisela se vzpomínkami na přítomnost malých dětí v

²⁴⁶ Inf. B (žena, 26 let, SŠ, obchodní manažerka).

²⁴⁷ Inf. E (muž, 22 let, SŠ, student dopravní fakulty).

²⁴⁸ Inf. C (žena, 23 let, SŠ studentka medicíny).

²⁴⁹ Inf. 6 (žena 68 let, SŠ, účetní, dnes v důchodu).

²⁵⁰ Inf. 3 (muž, 70 let, SŠ, řidič autobusu, dnes v důchodu)

²⁵¹ Inf. 1 (žena, 69 let, ZŠ, poštovní doručovatelka, dnes v důchodu).

²⁵² Inf. 6 (žena, 68 let, SŠ účetní, dnes v důchodu).

jejich domácnosti. Informátoři tak přisuzovali Štědrému dni díky přítomnosti malých dětí a jejich důvěřivému očekávání příchodu Ježíška jakési větší kouzlo, které se s tím, jak děti odrostly, poněkud vytratilo. „*No tak když jsem se vdala a měli jsme Káju,*²⁵³ *to víš, že to bylo jiný, to je prostě úplně o něčem jiným, když tam jsou děti a ty vidíš tu jejich radost, a dneska už zas jsou i vnoučata velký, tak to prostě není takový...*“²⁵⁴ „... *k nám pak na Štědrej den jezdila sestra se svejma dětma a mužem, to bylo krásný, s těma malýma dětma jsou ty Vánoce takový jako víc kouzelný...*“²⁵⁵

Jinak se v důsledku analýzy dat nijak neprokázalo, že by se současný průběh oslavy Štědrého večera nějak výrazně lišil od toho, jak jej slavili informátoři zastupující generaci prarodičů v minulosti. Pokud se nějaké odlišnosti ve výpovědích informátorů vyskytly, spočívaly spíše v drobnostech závislejících na individuální situaci informátorů. Šestašedesátiletá žena například uvedla, že k určité změně došlo v důsledku úmrtí v rodině: „...*no změnilo se akorát to, že když byl ještě děda živ, tak ten měl vždycky proslov, no a pak to přebral táta a jináč to bylo podobný...*“²⁵⁶ a další zástupkyně starší generace pak určitou změnu spojovala se skladbou štedrovečerního jídelníčku, kdy v důsledku chuťových preferencí účastníků štedrovečerní večeře již k večeři není podávána rybí polévka „...*akorát jsme mívali vždycky rybí polívku, ted' ji nemáme, protože to nikdo nechce...*“²⁵⁷

Shrnutí

Průběh Štědrého dne tak v současnosti probíhá u všech informátorů obou generací podle podobného scénáře. Den se nese v duchu příprav na slavnostní večer a jeho nedílnou a asi nejdůležitější součástí je skutečnost, že během jeho průběhu informátoři tráví čas se svými rodinami. V některých případech s nimi tráví sváteční oběd či vánoční odpoledne, a pokud by informátoři z řad starší generace měli být v tento den sami, zůstávají u svých blízkých i na Štědrý večer. Jeho oslava pak začíná slavnostní štedrovečerní večeří, která má téměř u všech informátorů tradiční podobu – smažený kapr, řízek a bramborový salát. Dále pak večer pokračuje přesunem k vánočnímu stromečku a rozdáváním a rozbalováním vánočních dárků. To, že se ve výpovědích informátorů vyskytlo něco tak netypického a netradičního, jako je skutečnost, že se v dané rodině dárky vůbec nenadělují, považují za

²⁵³ syn

²⁵⁴ Inf. 4 (žena, 66 let, SOU, kadeřnice, dnes v důchodu).

²⁵⁵ Inf. 6 (žena, 68 let, SŠ, účetní dnes v důchodu).

²⁵⁶ Inf. 4 (žena, 66 let, SOU, kadeřnice, dnes v důchodu).

²⁵⁷ Inf. 2 (žena, 70 let, SOU, dojička, dnes v důchodu).

něco velice neobvyklého a výjimečného, nicméně i to může dokazovat fakt, že průběh a oslava Štědrého dne závisí na individuální situaci dané rodiny. Po rozbalení dárků je večer završen různě, nejčastěji však sledováním televize či povídáním si s ostatními členy rodiny. Ojedinele mladší členové rodinnou oslavu večer opouštějí a setkávají se s vrstevníky.

Co se týče rozdílů ve způsobu trávení Štědrého dne u představitelů generace prarodičů a generace vnuků, objevil se zde jeden zásadní rozdíl - a to v tom, že během tohoto dne prvně jmenovaná skupina navštěvuje hřbitovy, chodí tam rozsvítit svíčku a vzpomíná na zemřelé, zatímco druhá skupina zastupující generaci mladší na hřbitov nechodí vůbec. Jinak se v průběhu oslavy Štědrého dne mezi zástupci těchto dvou generací objevily pouze nepatrné rozdíly, například v tom, že půlnoční mši navštěvují pouze někteří zástupci generace starší²⁵⁸, nebo v tom, že část informátorů z generace mladší se zase po rozbalení dárků chodí scházet se svými vrstevníky. Většina informátorů z obou generačních skupin však zakončuje tento sváteční den trávením poklidného večera v teple domova, který se nese v duchu klidu, rodinné pohody a doznívající atmosféry Štědrého dne, respektive večera.

Z výpovědí informátorů ze skupiny starší generace a jejich reflexe průběhu oslavy Štědrého dne v minulosti a současnosti vyplynulo, že se současný průběh tohoto svátečního dne od toho minulého nijak výrazně neliší, a pokud ano, tak pouze v drobnostech souvisejících s individuální situací jednotlivých informátorů. Jediná významná odlišnost souvisela se vzpomínkami na přítomnost malých dětí, kdy informátoři přisuzovali Štědrému dni díky přítomnosti malých dětí u vánočního stromečku jakési větší kouzlo.

²⁵⁸ Což se ovšem netýká všech starších informátorů.

8.2. Vánoční zvyky a tradice

Další oblastí, na kterou jsem se ve svém výzkumu zaměřila, bylo téma vánočních zvyků a tradic. Zajímalo mě především to, jak informátoři (zástupci starší a mladší generaci) z dané obce přistupují k předávání a přebírání tradičních vánočních zvyků a současně jaký mají vztah k jejich dodržování. V rámci rozhovorů tak nejprve moje dotazy směřovaly k tomu, zda informátoři drží nějaké tradiční zvyky během Štědrého dne, respektive večera, jaké zvyky to jsou a především, proč se u nich v rodinách z jejich pohledu dodržují. Informátorů zastupujících generaci prarodičů jsem se kromě toho také ptala, zda se něco v souvislosti s vánočními zvyky během jejich života změnilo, konkrétně zda existují nějaké vánoční zvyky, které v době svého mládí dodržovali, ale dnes již nedodržují, či zda u nich nějaké tradiční vánoční zvyky či rituály z dřívějších dob v rámci slavení Štědrého dne přetrvaly. Dále mě zajímalo také to, zda zástupci starší generace během svého života přebrali nějaké zvyky od rodiny svého partnera/partnerky či manžela/manželky, které dříve v jejich rodinách nebylo zvykem praktikovat. Důležitou součástí rozhovorů vztahujících se k tomuto tématu byly také dotazy směřující ke skladbě vánočního jídelníčku, neboť na něm lze dobře sledovat, jak v daných příbuzenských skupinách dochází k předávání a přebírání vánočních tradic.

„Člověk je v každé době – vědomě či nevědomě – zakotven v tradici.“²⁵⁹ A tak, ačkoli toho z původních magických pohanských praktik, jejichž původní funkcí bylo zajistit hospodářský zdar a štěstí v rodinném životě či předpovědět budoucnost, moc nezbylo, i dnes mohou přežívat určité tradiční vánoční zvyky, i když se jejich význam většinou změnil. A to také vyplynulo z analýzy rozhovorů s informátory. Přestože se totiž u většiny informátorů během slavení Štědrého dne těchto všeobecně známých tradičních vánočních zvyků příliš nedodržuje, i tak se našly případy, kde tyto původně magické praktiky stále přetrvávají. Počet těchto praktik a důraz na jejich dodržování se však u jednotlivých informátorů různí. Někteří informátoři například příliš těchto zvyků nedodržují „... dáme si šupinky pod talíře... jináč nic, koledy nezpíváme, ani neházíme pantofle, přitom vnučky by mohly, jestli se vdaj...“²⁶⁰, u jiných je zase důraz kladený na jejich dodržování o něco větší. Například třiatřicetiletá studentka medicíny vypovídala o tradičních vánočních zvycích vcelku obsírně „... držíme takovou tu tradici, že nesmíme

²⁵⁹ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 99.

²⁶⁰ Inf. 1 (žena, 69 let, ZŠ, poštovní doručovatelka, dnes v důchodu).

vstávat od stolu... prostíráme pro sudýho, protože jsme tři... zkoušeli jsme i lití olova... jako děti jsme pouštěli lodičky... taky šupinu pod talíř dáváme, aby byly peníze... ^{261 262}

Jedná se však vždy o individuální záležitost. Zajímavá byla dále například výpověď šestadvacetileté ženy, která se zmínila o tom, že na Štědrý den sice žádné tradiční vánoční zvyky u nich v rodině nepraktikují, ale že naopak v předvánočním období, kdy se schází širší okruh jejich rodiny na tzv. *vánočním večírku*, mají tyto praktiky ve zvyku držet „... *jako děláme to, ale děláme to o vánočním večírku, co máme třeba 2 tejdny před tím u sestřenky, kde se nás sejde vždycky asi patnáct... tam házíme pantoflí, lejeme olovo, krájíme jabko, pouštíme svíčky a zpíváme koledy... na Štědrej den ne.*“ ²⁶³

Z rozhovorů tedy vyplynulo, že to, kolik a jaké tradiční vánoční zvyky informátoři dodržují, je spíše individuální záležitostí závisící na situaci v rodině. Nejčastěji však informátoři zmiňovali pokládání šupiny pod talíře „... *máme šupiny pod talířem, aby se nás drželi korunky...*“ ²⁶⁴, tradici nevstávat od stolu při štědrovečerní večeři „... *snažíme se nevstávat od stolu, to přináší smůlu...*“ ²⁶⁵, ale třeba také zvyk zdobit obydlí jmelím „... *jmelí máme nad stolem...*“ ²⁶⁶. V menší míře pak byly uváděny obecně známé zvyky jako krájení jablka, lití olova, házení pantoflem, pouštění skořápek po vodě či zpívání koled. Jiné praktiky však v souvislosti s otázkou po dodržování tradičních vánočních zvyků uvedeny nebyly a dalo by se shrnout, že tyto vánoční zvyky informátoři (jak z generace mladší, tak z generace starší) během oslav Štědrého dne spíše (až na výjimky) aktivně nedodržují.

Pokud však některé výpovědi naznačily, že v určité míře k praktikování těchto vánočních zvyků během Štědrého dne přece jen dochází, můj dotaz dále směřoval k důvodům tohoto praktikování. Zde se odpovědi příliš nelišily. Jedním z těchto důvodů bylo například to, že těmto tradičním vánočním zvykům někteří informátoři přikládají význam z určité míry pověřivosti „... *tak ta šupina tam je, aby se nás držely peníze... já si ji pak nechávám v peněžence celej rok...*“ ²⁶⁷ Dodržování těchto zvyků z důvodu jakési

²⁶¹ Inf. C (žena, 23 let, SŠ, studentka medicíny).

²⁶² Tento případ je poněkud zvláštní v tom, že se jedná o výpověď té informátorky, v jejíž rodině si štědrovečerní večeři ozvláštňují jinými netradičními chody a kde nedodržují tradici nadělování vánočních dáreků. Vánoční tradice však zde tedy zachovávány zůstávají, a to právě v podobě těchto tradičních vánočních zvyků a praktik.

²⁶³ Inf. B (žena, 26 let, SŠ, obchodní manažerka).

²⁶⁴ Inf. 3 (muž, 70 let, SŠ, řidič autobusu, dnes v důchodu).

²⁶⁵ Inf. E (muž, 22 let, SŠ, student dopravní fakulty).

²⁶⁶ Inf. A (žena, 26 let, VŠ, učitelka na ZŠ).

²⁶⁷ Inf. F (muž, 24 let, SOU, automechanik).

pověřivosti dokládá i výpověď jedné ženy ze skupiny starší generace „... jablíčko si rozkrojíme, ale vždycky mám trochu, strach, co když tam ta hvězdička nebude...“²⁶⁸ Z jiného rozhovoru dále také vyplynulo, že provádění určitých vánočních zvyků plní v dané rodině i určitou funkci zábavní „... tak s tím olovem to je spíš taková sranda, jako vymejšlet, co se ti to objevilo za obraz... docela se u toho nasmějem...“²⁶⁹

Především se však ukázalo, že zásadní vliv na dodržování známých tradičních vánočních zvyků za účelem zábavy má přítomnost dětí v dané domácnosti. Několik informátorů zastupujících mladší generaci totiž uvedlo, že dříve, v době jejich dětství, některé tradiční vánoční praktiky dělávali, zatímco dnes již ne. „Když jsme byli malí, tak jsme pouštěli skořápky, to si pamatuju nebo i ségra házela botou, ale to bylo spíš, abysme si asi ukrátili to čekání, ne že bysme tomu nějak věřili...“²⁷⁰ „... jako děti jsme snad krájeli i jabka...“²⁷¹ Tuto skutečnost dokládá i výpověď babičky daného informátora, která s ním a jeho rodinou tráví Štědrý večer „... dělávalo se to kvůli dětem... když ještě byly vnoučata malý jo, tak aby se nějak zabavily, ale teď už moc ne...“²⁷²

Důležitou skutečností, která souvisí s výzkumnou otázkou vztahující se k předávání a přebírání vánočních tradic, je fakt, že někteří informátoři uvedli jako důvod praktikování určitých zvyků to, že danou činnost často vyžaduje někdo z rodiny. „... no já si myslím, že to hlavně chce držet máma, jako táta, ten by se na to vyprdnul, ale máma je taková tradiční ve všem...“²⁷³ Tento fakt, že se v dané domácnosti dodržuje určitý zvyk, protože na něm lpí někdo z rodiny, zatímco jiný člen by danou praktiku nutně dělat nemusel, vystihuje i výpověď jedné z informátorek zastupující mladší generaci: „Babička nám vždycky dá šupinu pod talíř, což táta nemá rád... ta šupina... nedržíme ji odjakživa, držíme ji až, já nevím, nějakých osm – deset let zpátky a je to vlastně až od té doby, co babička začala kuchat ty kapry a stahovat ty šupiny... od té doby, co prostě má babička ty šupiny k dispozici, nám je pod ten talíř dává...“²⁷⁴

Takto informátoři z dané obce refletovali dodržování tradičních všeobecně známých vánočních zvyků. Mnohem více však v souvislosti s otázkou po vánočních zvycích aktéři výzkumu uváděli takové praktiky, které byly příznačné právě jen pro ně a

²⁶⁸ Inf. 4 (žena, 66 let, SOU, kadeřnice, dnes v důchodu).

²⁶⁹ Inf. C (žena, 23 let, SŠ studentka medicíny).

²⁷⁰ Inf. D (muž, 26 let, VŠ, vývojový pracovník).

²⁷¹ Inf. F (muž, 24 let, SOU, automechanik).

²⁷² Inf. 6 (žena, 68 let, SŠ, účetní, dnes v důchodu).

²⁷³ Inf. C (žena, 23 let, SŠ studentka medicíny).

²⁷⁴ Inf. A (žena 26 let, VŠ, učitelka na ZŠ).

jejich rodiny. Z rozhovorů tak vyplynulo, že každá rodina či domácnost drží jakési „svoje“ zvyky, které rok co rok na Štědrý den opakuje a které se tak staly určitou rodinnou tradicí. „*Já bych řekl, že máme spíš takový ty svý zvyky, rodinný... třeba po rozbalování dárku je vždycky šampaňský a zmrzlina...*“²⁷⁵ „... *Se ženou chodíme každoročně před večeří na procházku po vsi, podívat se, jak to všude svítí...*“²⁷⁶ Velice zajímavou tradici také uvedl jeden informátor zastupující mladší generaci, když mluvil o jakési rodinné soutěži, kterou na Štědrý den odpoledne pořádají u nich v domácnosti „... *máme soutěž o putovní pohár vždycky v něčem... teď o Vánocích jsme dělali míchaný drinky... to vždycky až když přijde babička, tak si dáme kafe nebo tak a pak se jde soutěžit... a kdo ten pohár vyhraje, tak říkáme, že bude mít štěstí celý rok...*“²⁷⁷ Na otázku, jak dlouho daná rodina drží tuto tradici, informátor odpověděl, že je to zhruba deset let a že ji zavedl jeden ze členů rodiny „... *no to už je dlouho, určitě tak od těch mejch třinácti, čtrnácti let... to vymyslel táta, on je dost přes tyhle věci...*“²⁷⁸ O této specifické tradici pro danou rodinu se zmínila i babička daného informátora a ocenila hlavně její zábavní funkci „... *to vymyslely mladý, my doma nikdy nic takovýho nedělali, ale tohle se mi líbí, je to zábava, i když většinou nikdy nevyhrajou (smích)...*“²⁷⁹ Jiným příkladem dodržování jakýchsi rodinných tradic příznačných pro danou domácnost či rodinu může být výpověď šestadvacetiletého muže „... *a vždycky před večeří zapalujeme prskavky...*“²⁸⁰ Na otázku, proč vlastně tyto zvyky daní informátoři dodržují, byly odpovědi ve většině případů podobné a odkazovaly právě k významu pojmu zvyku a tradice. Zástupci obou generací žádný specifický důvod většinou neuváděli a mluvili především o jakémsi zvyku danou tradici každoročně opakovat. „*No, protože jsme na to tak prostě zvyklý a bylo to tak vždycky...*“²⁸¹ „... *já nevím, děláme to, co si pamatuju...*“²⁸², zástupci starší generace kromě toho také uváděli důvod toho, že se to tak dělávalo v minulosti i u nich v rodině „... *na ty procházky, to jsem chodíval vždycky, ještě za mlada, šli jsme vždycky celá rodina... myslím si, že to k tomu Štědrýmu dnu tak nějak patří...*“²⁸³ To, že může docházet k určitému zachování nějakého specifického rodinného zvyku v průběhu řady let, dokazuje i výpověď šestašedesátileté

²⁷⁵ Inf. E (muž, 22 let, SŠ, student dopravní fakulty).

²⁷⁶ Inf. 5 (muž, 69 let, SOU, zedník, dnes v důchodu).

²⁷⁷ Inf. F (muž, 24 let, SOU, automechanik).

²⁷⁸ Inf. F (muž, 24 let, SOU, automechanik).

²⁷⁹ Inf. 6 (žena, 68 let, SŠ, účetní, dnes v důchodu).

²⁸⁰ Inf. D (muž, 26 let, VŠ, vývojový pracovník).

²⁸¹ Inf. E (muž, 22 let, SŠ, student dopravní fakulty).

²⁸² Inf. D (muž, 26 let, VŠ vývojový pracovník).

²⁸³ Inf. 5 (muž, 69 let, SOU, zedník, dnes, v důchodu).

ženy „*My máme vždycky po obědě polárkové dort, je to taková tradice... i jako malí jsme ho mívali, i když to se nedá vůbec srovnat, tenkrát bejval dobřejší...*“²⁸⁴

Další mé dotazy směřovaly k informátorům zastupujícím starší generaci a týkaly se tématu změny dodržování tradičních vánočních zvyků v průběhu jejich života. Během rozhovorů jsem se tak těchto informátorů tázala, zda existují nějaké vánoční zvyky, které v době svého mládí dodržovali, ale dnes již nedodržují. Ukázalo se, že co se týče všeobecně známých tradičních vánočních zvyků, jak jsme o nich mluvili na začátku kapitoly, hrál opět roli věk. Informátoři z této generace vzpomínali, že určité tradiční vánoční zvyky dodržovali právě v dětství „*Pamatuju si, že jsem se jako dítě párkrát snažila držet půst, abych viděla zlatý prasátko, ale většinou se mi to nikdy nepodařilo...*“²⁸⁵ „... vím, že jako malí jsme s babičkou krájely ty jablíčka, to se nám líbilo...“²⁸⁶ U některých z nich tyto zvyky trvají až dodnes (citujme opět tuto ženu „... jablíčko si rozkrojíme...“²⁸⁷), nicméně ve většině případů podle slov zástupců starší generace dnes tyto zvyky již nedodržují „...asi jsme to jako děti možná dělaly, ale dneska už to neděláme...“²⁸⁸ Dle výpovědí informátorů tak hlavní změna v dodržování tradičních známých vánočních zvyků a tradic přišla za prvé s věkem a za druhé souvisí s přítomností dětí v rodině.

Dále jsem se zástupců generace prarodičů ptala, zda během svého života přebrali nějaké nové vánoční zvyky od rodiny svého partnera/partnerky či manžela/manželky, které dříve ve svých rodinách nedělali. Tato otázka se ukázala jako pro informátory docela složitá a část informátorů uvedla pouze to, že si nevzpomínají nebo neví, což mě poněkud překvapilo. Jedna uvedená změna se pak týkala vánoční výzdoby, konkrétně zdobení vánočního stroměčku „*Tak máma*²⁸⁹ *ta akorát vždycky chtěla, aby byl stromek ozdobenej perníkama, protože to tak dělali u nich, kdežto u nás doma se zas používaly takový ty normální ozdoby...*“²⁹⁰ Jiné uvedené změny souvisely s podobou vánočního jídelníčku „... já jsem právě nebyla zvyklá na tu polívku ani moc na kapra, můj táta měl kapra a ostatní vepřový řízky... takže když jsem se vdala, tak jsem začala tohle jíst...“²⁹¹ „... no po svatbě

²⁸⁴ Inf. 4 (žena, 66 let, SOU, kadeřnice, dnes v důchodu).

²⁸⁵ Inf. 1 (žena, 69 let, ZŠ, poštovní doručovatelka, dnes v důchodu).

²⁸⁶ Inf. 4 (žena, 66 let, SOU, kadeřnice dnes v důchodu).

²⁸⁷ Inf. 4 (žena, 66 let, SOU, kadeřnice, dnes v důchodu).

²⁸⁸ Inf. 2 (žena 70 let, SOU, dojička, dnes v důchodu).

²⁸⁹ manželka

²⁹⁰ Inf. 3 (muž, 70 let, SŠ, řidič autobusu, dnes v důchodu).

²⁹¹ Inf. 1 (žena, 69 let, ZŠ, poštovní doručovatelka, dnes v důchodu).

jsem se musela naučit péct vánočku, tu můj muž jako vyžadoval (smích)...tak mě to učila jeho maminka...ten recept vlastně používám dodnes...“²⁹²

Tím se dostáváme k tématu tradičního vánočního jídelníčku, na jehož podobu v rámci kvalitativních rozhovorů s informátory také směřovaly mé dotazy. Právě na porovnání toho, jak vypadá vánoční jídelníček u zástupců generace prarodičů a generace vnuků, lze nahlédnout přístup k předávání a přebírání vánočních tradic a to také byla otázka, na kterou jsem se ve svém výzkumu chtěla zaměřit. Z analýzy rozhovorů, během které jsem se snažila porovnávat výpovědi informátorů z obou generací, vyplynulo, že co se týče pokrmů podávaných na Štědrý den (nebo vůbec o Vánocích), dochází v rámci generačního předávání k zachování určitých tradic. To se ukázalo zejména na dvou jevech. Tím prvním byly recepty na vánoční cukroví. Téměř všichni informátoři (zejména ženského pohlaví) bez ohledu na věk totiž uvedli, že recepty na vánoční cukroví mají od někoho z rodiny, především od svých maminek či babiček „... *no to má mamka určitě od svý mamky...“²⁹³ „... no recepty mám z kuchařek, ale hlavně po babičkách...“^{294 295} „... recepty na to cukroví, to mám všechno ještě od svojí babičky a něco i od tchyně...“²⁹⁶*

Druhým fenoménem, na kterém se ukázal fakt, že v rámci příbuzenských skupin dochází k zachování jistých tradičních prvků, byla podoba štedrovečerního bramborového salátu. Ten sice ke štedrovečerní večeři podávají všichni dotazovaní informátoři, nicméně ne ve všech případech je jeho složení totožné. Z výpovědi informátorů totiž vyplynulo, že podoba či složení bramborového salátu záleží právě na rodinné tradici. Jeden z informátorů zastupující generaci vnuků na otázku týkající se složení bramborového salátu například odpověděl: „... *my máme ten salát takovej hodně pikantní, takovej hrozně moc hořčicovej...“²⁹⁷ To, že byl v rodině daného informátora recept na tento pokrm pravděpodobně převzatý díky fenoménu generačního předávání tradic, dokládá i výpověď jeho babičky „... *no já tam skoro nedávám majolku jo, ale místo toho hodně hořčice...“²⁹⁸ V případě sedmdesátileté ženy²⁹⁹ a její vnučky³⁰⁰ zase v bramborovém salátu nesmí chybět pokrájené jablko. V rámci rozhovorů s informátory se**

²⁹² Inf. 6 (žena, 68 let, SŠ, účetní, dnes v důchodu).

²⁹³ Inf. C (žena, 23 let, SŠ, studenka medicíny).

²⁹⁴ Inf. 1 (žena, 69 let, ZŠ, poštovní doručovatelka, dnes v důchodu).

²⁹⁵ Příklad zděděného receptu na vánoční cukroví viz příloha č. 3.

²⁹⁶ Inf. 4 (žena, 66 let, SOU, kadeřnice, dnes v důchodu).

²⁹⁷ Inf. D (muž, 26 let, VŠ, vývojový pracovník).

²⁹⁸ Inf. 4 (žena, 66 let, SOU, kadeřnice, dnes v důchodu).

²⁹⁹ Inf. 2 (žena, 70 let, SOU, dojička dnes v důchodu).

³⁰⁰ Inf. B (žena, 26 let, SŠ, obchodní manažerka).

pak objevil i jeden zajímavý případ, na kterém se projevila také ukázka jakéhosi střetu tradic. Je jím výpověď čtyřicetiletého muže, který během rozhovoru uvedl, že se u nich v rodině podávají dokonce dvě varianty bramborového salátu - každý s trochu odlišným složením. „*Ona mamka dělá dva druhy, jeden s hráškem a druhý bez, protože táta tam ten hrášek nechce, ale ona zase jo, takže máme dva... já si dávám oba...*“³⁰¹

Na příkladu receptů na vánoční pokrmy tak můžeme vidět, že u informátorů z dané obce tedy dochází k určitému přenosu tradičních prvků z generace na generaci. Faktem je ovšem i to, že co se týče tradičních vánočních pokrmů a receptů, dochází někdy k určitým proměnám. To uváděli zejména zástupci generace vnuků. Vliv na tyto proměny mají, jak již jsme viděli na příkladě informátora C,³⁰² například nové recepty objevující se v médiích, což uvedla i další z informátorek „... *protože asi jak se rozmohl ten internet, tak se tam najde spoustu věcí, který ti přijdou zajímavý, tak to prostě vyzkoušíš...*“³⁰³, ale i náročnost jednotlivých receptů „... *něco jsme i přestali dělat a koukáme spíš, aby po to bylo jednodušší ...*“³⁰⁴ To, že se v jednotlivých domácnostech zkouší nové recepty na vánoční cukroví uvedl i jeden muž z generace vnuků „... *máma, ale hlavně teda ségra pořád zkouší nějaký nový druhy, ale stejně nám nakonec vždycky nejvíc chutná to klasický cukroví...*“³⁰⁵ Zkoušení nových receptů tedy uváděli spíše zástupci generace mladší, zatímco informátoři (ženy) z řad generace starší zase uváděli, že cukroví dělají většinou stále stejné. „*Já dělám pořád těch svejch 5 druhů a to stačí...*“³⁰⁶ „... *to se nemění, dělám furt to samý...*“³⁰⁷ Zdá se tedy, že v tomto případě existují určité rozdíly v přístupu k zachovávání vánočních tradic, kdy se u zástupců generace prarodičů některé jevy nemění, zatímco u zástupců generace mladší k jistým inovacím může docházet.

Shrnutí

Shrňme tedy, že co se týče tradičních známých vánočních zvyků, tak u zástupců jednotlivých generací můžeme najít jistou shodu v tom, že tito informátoři tyto zvyky spíše nedodrží, a pokud ano, tak druh, počet těchto zvyků a důraz na jejich dodržování je spíše individuální záležitostí. Další shodu týkající se tradičních vánočních zvyků a tradic můžeme vidět v důvodech pro dodržování těchto tradičních vánočních praktik, kdy se jako

³⁰¹ Inf. F (muž, 24 let, SOU, automechanik).

³⁰² Případ netradiční podoby štědrovečerní večeře v rodině třicetileté studentky (viz kapitola 8.1).

³⁰³ Inf. A (žena, 26 let, VŠ, učitelka na ZŠ).

³⁰⁴ Inf. B (žena, 26 let, SŠ, obchodní manažerka).

³⁰⁵ Inf. E (muž, 22 let, SŠ, student dopravní fakulty).

³⁰⁶ Inf. 4 (žena, 66 let, SOU, kadeřnice, dnes v důchodu).

³⁰⁷ Inf. 6 (žena, 68 let, SŠ účetní, dnes v důchodu).

nejvýznamnější faktor ukázala přítomnost dětí v dané rodině či domácnosti. Mnohem větší význam než tyto tradiční všeobecně známé zvyky mají však pro informátory z obou generací jakési vánoční zvyky rodinné, které se na Štědrý den praktikují jen v jejich domácnostech a dodržovány jsou právě proto, že jsou danými informátory vnímány jako něco, co se má právě u nich v rodině každoročně o Vánocích opakovat, něco, na co jsou zvyklí a co se během let tak stalo součástí tradice, a zůstává proto v jednotlivých domácnostech zachováno.

Z výpovědí informátorů zastupujících starší generaci pak dále vyplynulo, že může docházet k určitému přebírání nových tradic, a to v důsledku vstupu do manželství, kdy jeden z páru začne dodržovat něco, co do té doby u něj v rodině nebylo zvykem. Takto může docházet k předávání tradic v rámci jedné generační skupiny. Dále se také ukázalo, že k přebírání a předávání určitých tradic a zvyků dochází i napříč jednotlivými generacemi, což dokazovaly zejména výpovědi o dědění rodinných receptur na tradiční vánoční pokrmy. Ani zde se výpovědi zástupců jednotlivých generací příliš nelišily. Jedna odlišnost se však projevila - a to ta, že zástupci z generace vnuků často zkouší recepty nové, zatímco informátoři z generace prarodičů zůstávají věrni tradici a do žádných novinek se nepouští.

Můžeme nicméně shrnout, že co se týče předávání a přebírání vánočních tradic a zvyků a přístupu k jejich dodržování, výpovědi informátorů z jednotlivých generací se zas až tolik nelišily a lze vidět spíše určité shody. Ty se tedy ukázaly především v tom, že nějaké tradiční vánoční zvyky dodržují všichni informátoři z dané obce, dále v důvodech pro jejich dodržování a také v tom, že u obou generačních skupin vždy nějakým způsobem k předávání i přebírání tradičních vánočních zvyků typických pro danou příbuzenskou skupinu dochází.

8.3. Význam oslavy Štědrého dne

Další důležitou oblastí, na kterou jsem se ve svém výzkumu zaměřila, byla osobní reflexe významu Štědrého dne z pohledu obou generačních skupin – generace prarodičů a generace vnuků. Během rozhovorů mě v této souvislosti jako první zajímalo, co se informátorům vybaví pod pojmem Štědrý den (tuto otázku jsem kladla hned na začátku rozhovoru, aby se informátoři uvolnili a trochu rozmluvili, ale zejména také proto, že se domnívám, že právě první asociace spojovaná s termínem Štědrý den může také odrazit určité významy, které mají informátoři se Štědrým dnem spojené). Dále jsem se dotazovaných ptala, bez čeho si Štědrý den nedovedou představit, na co se nejvíce těší a co považují v tento den za vůbec nejdůležitější. Na závěr rozhovoru jsem pak informátory požádala, aby mi popsali, co pro ně obecně znamenají Vánoce a vánoční svátky, zejména pak samotný Štědrý den, a na základě jejich výpovědí jsem se pokusila odpovědět na výzkumnou otázku týkající se významu a prožívání oslavy Štědrého dne. Aktéři výzkumu z obou generačních skupin pak v souvislosti s významem Štědrého dne uváděli několik pozitivně reflektovaných faktorů (Štědrý den jako rodinný svátek, soudržnost a pospolitost, klid a pohoda, sváteční jídlo), na nichž se v podstatě shodovali. Pouze ojediněle pak vyjadřovali určité lehce negativně laděné postoje. Štědrý den a jeho oslava tak byly reflektovány spíše kladně a v pozitivním duchu.

Nejčastěji reflektovaným významem Štědrého dne bylo pro informátory to, že Štědrý den je především příležitostí k setkávání rodiny. Význam Štědrého dne jako rodinného svátku tak vyplynul z většiny rozhovorů a takto o něm mluvili všichni informátoři bez ohledu na věk i pohlaví. Jedna zástupkyně starší generace například na otázku související s první asociací odpověděla „*Štědrý den, to je pro nás, že se sejdem celá rodina, to je hlavní...jinak se nesejdem za celý rok...*“³⁰⁸ Podobně význam oslavy Štědrého dne reflektovali i informátoři z řad generace mladší „*... je to hodně o rodině, o návštěvách té rodiny...já si jako neumím představit, že bysme tam nebyli všichni...*“³⁰⁹ „*... je tam taková ta rodinná pohoda, že jo ... mně by vadily právě ty Vánoce bez domova, bez té rodiny...*“³¹⁰

³⁰⁸ Inf. 2 (žena, 70 let, SOU, dojička, dnes v důchodu).

³⁰⁹ Inf. A (žena, 26 let, VŠ, učitelka na ZŠ).

³¹⁰ Inf. D (muž, 26 let, VŠ, vývojový pracovník).

Ve většině případů také dále informátoři přisuzovali Štědrému dni význam soudržnosti a pospolitosti a tuto hodnotu Štědrého dne reflektovali opět zástupci obou generací „... že si na tebe lidi jako vzpomenou, že ti posílají přáníčka, esemesky³¹¹ a tak...“³¹² „Myslím, že by to mělo spojit lidi, že je to takový důležitý, že by člověk neměl být sám... Jde prostě o to, nebyť sám a prožít pěknou večer a užít si to spolu, být na sebe milý a hodný...“³¹³ Takto vyjadřovali význam rodinné a příbuzenské soudržnosti zástupci mladé generace. Jejich názory podepřela výstižnou vzpomínkou na mládí představitelka generace prarodičů „No, když jsem se vdala, tak protože jsme se zrovna stěhovali sem a byli jsme tady sami, tak to bylo takový dost krutý, abych řekla pravdu, protože jsem byla zvyklá na hejno a takový to, co si člověk pamatoval z dětství, všude plno lidí...no teď jsme tady ztvrdli sami, no já jsem ten první Štědrej večer probřečela...“³¹⁴ I pro devětašedesátiletého muže je Štědrý den (a celkově vánoční svátky) významným obdobím především díky prožívání společných chvil „... hlavně se těším na ty společný chvíle a že je³¹⁵ zase všechny uvidím pohromadě a budeme spolu...“³¹⁶

Často se ve výpovědích s informátory objevoval také důraz na klid a pohodu během Štědrého dne „... těším se na pohádky hrozně a na takovou tu pohodu s našima ...“³¹⁷ „... hlavně, že je klídek...“³¹⁸ „... těším se na volno z práce a na ten klid...“³¹⁹. Takto reflektovaný význam Štědrého dne, respektive večera dokládá i výpověď jedné informátorky zastupující generaci prarodičů „... a večír pak už cítím takovou tu vyrovnanost, klid...“³²⁰

Pouze v jednom případě byl samotný Štědrý den spojován s velkým shonem „... je to spousta práce než se to dá dohromady... no to, že se všichni sejdeme, tak to jsem jako ráda, ale jinak je to jenom bláznec...“³²¹ Pokud však další informátoři mluvili o vánočním shonu, byl tento shon spojován spíše s obdobím předvánočním, se samotným Štědrým

³¹¹ Posílání vánočních přání ve formě sms je jakýmsi fenoménem moderní doby. Dříve bylo zvykem k vánočním svátkům přát spíše prostřednictvím vánočních pohlednic posílaných poštou. Ani v dnešní době však tato tradice stále nevyumizela a i v dnešní době někteří lidé posílají vánočních přání ve formě papírových pohlednic.

³¹² Inf. F (muž, 24 let, SOU, automechanik).

³¹³ Inf. A (žena, 26 let, VŠ, učitelka na ZŠ).

³¹⁴ Inf. 2 (žena, 70 let, SOU, dojička, dnes v důchodu).

³¹⁵ rodinu

³¹⁶ Inf. 5 (muž, 69 let, SOU, zedník, dnes v důchodu).

³¹⁷ Inf. C (žena, 23 let, SŠ, studentka medicíny).

³¹⁸ Inf. D (muž, 26 let, VŠ, vývojový pracovník).

³¹⁹ Inf. 2 (žena, 26 let, SŠ, obchodní manažerka).

³²⁰ Inf. 4 (žena, 66, SOU, kadeřnice, dnes v důchodu).

³²¹ Inf. 1 (žena, 69 let, ZŠ, poštovní doručovatelka, dnes v důchodu).

dnem již ne: „*Ten Štědrej den už je jako pohodovej, to co se děje předtím, to je jako shon, to je náročný, ještě i toho tříadvacátýho, ale ten Štědrej den, to už je klídek, předtím trošku je to teda hektický, ale to je vlastně před těma prázdninama...*“³²² „... *já nemám rád takovýto předtím, všichni to hrotěj, ale pak toho čtyřadvacátýho, to už je klid...*“³²³ I jedna ze zástupkyň starší generace uvedla, že Štědrý den již je oproti předvánočnímu období mnohem klidnější ... *už tolik nepoklízím ten den, jen takový ty drobnosti, já to mám většinou už všechno připravený předtím, což je teda někdy únavný, ale tak musí to být...*“³²⁴ Informátoři sice, jak jsme to reflektovali v rozhovorech o průběhu oslavy Štědrého dne, uváděli, že se během dne připravují k večeru (zejména činnostmi jako je příprava pokrmů či drobný úklid), ale v těchto případech již ve výpovědích většinou nebyl zdůrazňován spěch či shon, tak jak ho informátoři dávali do souvislosti s obdobím předvánočním. Štědrý den tak informátoři tedy (až na jednu výjimku) spojovali spíše s klidem a pohodou.

Důležitou roli ve významu Štědrého dne hrála pro aktéry výzkumu také otázka jídla. „*Já se v poslední době snad nejvíc těším na to jídlo (smích)...*“³²⁵ „... *hodně se jí, to je takový typický... všichni jsou přežraný už přes den...*“³²⁶ Důraz kladený na jídlo byl však vždy podtržen tím, že se jedná o hodování společné „... *potom máme chlebičky, s česnekovou pomazánkou a krabí pomazánkou, tu má nejradši strejda... a pak jdeme k tý tetě, tam taky náký cukroví a chlebičky...*“³²⁷ „...*a dáme si pak spolu u dcery ještě něco dobrýho, nějaký ty jednohubky...*“³²⁸ To opět dokládá skutečnost, že informátoři vnímají Štědrý den především jako svátek rodiny a pospolitosti, nikoli primárně jídla, i když samozřejmě sváteční a slavnostní pokrmy představují nedílnou součást svátečních chvil.

Když porovnáme, jak Štědrý den prožívají dvě generační skupiny z výzkumného souboru a jaký má pro ně Štědrý den význam, v reflexi významu a prožívání tohoto svátečního dne nalezneme spíše shody než rozdíly. Zástupci obou skupin totiž vykazovali podobné postoje a z jejich výpovědí bylo patrné, že vnímají Štědrý den především jako čas setkávání s blízkými a rodinou, období soudržnosti a pospolitosti a svátek klidu a pohody. Z rozhovorů s informátory ze skupiny starší generace mimoto také vyplynulo, že nejčastěji

³²² Inf. A (žena 26 let, VŠ, učitelka na ZŠ).

³²³ Inf. F (muž, 24 let, SOU, automechanik).

³²⁴ Inf. 4 (žena, 66 let, SOU, kadeřnice, dnes v důchodu).

³²⁵ Inf. E (muž, 22 let, SŠ, student dopravní fakulty).

³²⁶ Inf. B (žena, 26 let, SŠ, obchodní manažerka).

³²⁷ Inf. A (žena, 26 let, VŠ, učitelka na ZŠ).

³²⁸ Inf. 3 (muž, 70 let, SŠ, řidič autobusu, dnes v důchodu).

reflektovaná hodnota Štědrého dne - jako nejvýznamnějšího rodinného svátku, byla takto vnímána i v době jejich mládí a i v minulosti měl pro ně tedy Štědrý den obdobný význam jako má dnes, význam rodinné a příbuzenské soudržnosti „...bylo to zase všechno o rodině, že jsme se sešli a byli spolu...“³²⁹

Shrnutí

Shrňme tedy, že ze všech informátorů se nenašel nikdo, kdo by přisuzoval Štědrému dni negativní význam. Pouze jednou byl lehce negativně zdůrazněn vánoční shon a „blázinec“³³⁰, nicméně i v tomto případě, když byl informátor požádán, aby popsal atmosféru během Štědrého dne, odpověděl po kratičkém zamyšlení výstižně jedním slovem - „krásná“³³¹ – což opět odkazovalo ke spíše pozitivnímu vnímání významu oslavy Štědrého dne a můžeme říci, že pro všechny účastníky výzkumu, bez ohledu na věk či pohlaví, má Štědrý den význam veskrze kladný a souvisí zejména s vnímáním tohoto slavnostního dne jako svátku rodiny a setkávání s blízkými.

³²⁹ Inf. 6 (žena, 68 let, SŠ, účetní, dnes v důchodu).

³³⁰ Inf. 1 (žena, 69 let, ZŠ, poštovní doručovatelka, dnes v důchodu).

³³¹ Inf. 1 (žena, 69 let, ZŠ, poštovní doručovatelka, dnes v důchodu).

9. Závěr

Vánoční svátky a zejména Štědrý den a večer oslovují v současné době více či méně každého z nás, a to i přesto, že oslava Vánoc ztratila svou někdejší poetiku a velkou roli v dnešní konzumní společnosti hraje všudypřítomná reklama. To se týká především „předvánočního“ období, respektive spíše delšího času, kdy se již od raného podzimu objevují v obchodních řetězcích vánoční atributy. Navzdory tomu se však naprostá většina z nás na vánoční svátky těší a prožívá toto období mnohem silněji než jiná období v roce.

Právě tato skutečnost mě vedla k tématu mé bakalářské práce, přičemž jsem se zaměřila na reflexi samotného vrcholu Vánoc – na reflexi oslavy Štědrého dne, tak jak ji vnímají dvě odlišné generační skupiny - generace prarodičů a generace jejich vnuků.

Na základě analýzy dat získaných z jednotlivých rozhovorů s informátory jsem pak dospěla k následujícím závěrům:

- Průběh současné oslavy Štědrého dne vypadá u informátorů z obou generačních skupin v zásadě podobně, přičemž velice důležitou skutečností je fakt, že tento den informátoři tráví čas se svými rodinami. Vrchol oslavy tohoto svátku začíná hostinou ve formě štedrovečerní večeře, která má u většiny informátorů současnou tradiční podobu, kdy základ sváteční tabule představuje smažený kapr či řízek s bramborovým salátem. Po večeři se všichni informátoři z obou generací, až na jednu ojedinělou výjimku, přesouvají k vánočnímu stromečku, kde se věnují aktu obdarování. Činnosti po nadělení dárků jsou individuální, ale většinou se nesou v duchu sledování televize či zábavy ve formě rodinné konverzace.
- Způsob trávení Štědrého dne u představitelů generace prarodičů a generace vnuků se liší v jedné základní skutečnosti, kterou jsou vzpomínky na zeměle v podobě navštěvování hřbitovů. Zástupci starší generace na Štědrý den hřbitovy navštěvují, zatímco informátoři z generace mladší tuto aktivitu neprovozují vůbec. Další rozdíl se projevil v činnostech uskutečňovaných po nadělení dárků, kdy někteří informátoři ze skupiny starší generace

navštěvují půlnoční mši, zatímco informátoři z generace vnuků nikoliv, a pokud ojedinele mladí rodinnou oslavu opouštějí, setkávají se s vrstevníky za účelem zábavy.

- Průběh Štědrého večera v minulosti a současnosti, tak jak jej reflektovali zástupci starší generace, se nijak výrazně neliší, a pokud ano, tak pouze v jednotlivostech závislejících na individuální situaci informátorů. To souvisí především s tím, zda jsou v dané domácnosti přítomny malé děti, přičemž absence těch nejmenších u vánočního stromečku se pojí s jakousi ztrátou vánočního kouzla.
- Tradiční všeobecně známé zvyky původně magického charakteru zástupci z obou generačních skupin spíše nedodržují (a pokud ano, druhy těchto zvyků a důraz na jejich dodržování je individuální záležitostí), a proto pro ně vztah k těmto původním tradičním zvykům není podstatný. Pokud jsou některé přece jen dodržovány, je to proto, že na jejich praktikování lpí někdo z rodiny nebo proto, že plní funkci jakési zábavy či značí určitou míru pověrčivosti.
- Větší význam má pro obě sledované generační skupiny dodržování jakýchsi individuálních vánočních zvyků - zvyků rodinných. Tyto zvyky se v daných domácnostech každoročně opakují a jsou dodržovány právě proto, že jsou informátory opravdu vnímány jako určité v jejich rodinném kruhu zažité tradice, které se mají rok co rok o Vánocích opakovat.
- Mezigenerační transmise tradičních prvků se objevuje - a to zejména v podobě předávání a přebírání rodinných receptů na vánoční pokrmy. K převzetí určitých vánočních tradic a zvyků dle výpovědí informátorů z generace starší došlo v některých případech i v rámci jedné generační skupiny, a to v důsledku vstupu do manželství. Obě dvě sledované generace vánoční tradice (mluvíme zejména o vánočních receptech), na něž jsou

zvyklé, zachovávají, ačkoli v případě generace mladší lze vidět jistý trend ke zkoušení určitých inovací.³³²

- Pro všechny informátory, bez ohledu na věk a pohlaví, je hlavním smyslem oslavy Štědrého dne jeho prožití s rodinou a blízkými. Zástupci obou generací přisuzují tomuto svátečnímu dni veskrze pozitivní význam a spojují ho právě s představou rodinného svátku, pocitem soudržnosti a pospolitosti a obdobím klidu a pohody. Žádné zjevné rozdíly ve významech přisuzovaných Štědrému dni se mezi zástupci jednotlivých generačních skupin neprojeví. Navíc stejné hodnoty přisuzovali informátoři ze skupiny starší generace i oslavě Štědrého dne z doby jejich mládí, a tak pro ně měl i v minulosti Štědrý den podobný význam jako dnes - význam rodinné a příbuzenské soudržnosti.

Reflexe oslavy Štědrého dne, jak se odrazila v pohledu zástupců dvou generací z jedné konkrétní středočeské vesnice, tak ukázala, že Štědrý den bezpochyby stále představuje jeden z nejdůležitějších svátků kalendářního cyklu. Průběh oslavy Štědrého dne se již nenese ve znamení nejrůznějších obřadů vykonávaných za účelem hospodářského a rodinného štěstí, nicméně určitý odkaz předků přetrvává i nadále, i když dochází k jisté transformaci obsahu a smyslu svátku Štědrého dne. Pro dnešního člověka již není důležité dodržovat původní magické tradice a zvyky, mnohem důležitější je zachování vztahu k určitým zvykům a tradicím rodinného charakteru. Jako každý svátek je i Štědrý den oslavujícím nějak prožíván a v tomto prožívání se odrážejí specifické hodnoty a významy přisuzované tomuto svátku. Jsou jimi zejména hodnota rodinné a příbuzenské soudržnosti a význam domova, což koresponduje s představou Štědrého dne jako nejdůležitějšího rodinného svátku.

³³² I přesto však, jak vypověděl dvaadvacetiletý student, se největší oblibě těší právě to klasické tradiční vánoční cukroví. „... máma, ale hlavně teda ségra pořád zkouší nějaký nový druhy, ale stejně nám nakonec vždycky nejvíc chutná to klasický cukroví...“ Inf. E (muž, 22 let, SŠ, student dopravní fakulty).

Použité prameny a literatura

BUDIL, Ivo T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 1. vyd. Praha: Triton, 1992, 167 s. ISBN 80-900904-5-1.

CIHLOVÁ, Renáta. *Oslava Vánoc v dnešních rodinách s dětmi*. Praha, 1998. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií.

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2000, 374 s. ISBN 80-246-0139-7.

ELIADE, Mircea. *Posvátné a profánní*. 1. vyd. Překlad Filip Karfík. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, 155 s. ISBN 80-85795-11-6.

FROLCOVÁ, Věra. *Folklor a obřad v kalendářním cyklu*. In TYLLNER, Lubomír a UHEREK, Zdeněk (eds.). *Kultura – společnost – tradice I.: Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie*. 1. vyd. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2005, s. 75-114. ISBN 80-85010-71-2.

FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. s. 439.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 1.vyd. Praha: Portál, 2005, 407 s. ISBN 80-7367-040-2.

HORVÁTHOVÁ, Emília. *K teoretickým aspektom problematiky tradície*: In *Národopisné informácie*. Bratislava: Národopisný ústav SAV, 1981. s. 1-22.

HROCH, Miroslav. *Úvod do studia dějepisu: celostátní vysokoškolská učebnice pro studenty pedagogických a filozofických fakult studijního oboru učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů - dějepis*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985, 304 s. Učebnice pro vysoké školy.

KIRSTE, Reinhard, SCHULTZE, Herbert a TWORUSCHKA, Udo. *Svátky světových náboženství*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, 123 s. ISBN 80-7021-588-7.

KOURA, Petr a KOUROVÁ, Pavlína. *České Vánoce: od vzniku republiky do sametové revoluce*. 1. vyd. Praha: Máj, 2010, 356 s., [24] s. obr. příl. ISBN 978-80-7363-252-6

KRUPKOVÁ, Jaroslava. *Tradice a etnografie: k úloze tradice ve vývoji kultury*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1991. 125 s. ISSN 0567-8307.

KŘEPELKOVÁ, Markéta. *Reflexe pražské vánoční atmosféry. Vánoční atmosféra v Praze ve 30. letech 20. století a v současnosti*. Praha, 2003. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií.

LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2004, 339 s. ISBN 80-7106-525-0.

MAŘÍKOVÁ, Hana, PETRUSEK, Miloslav a VODÁKOVÁ, Alena. *Velký sociologický slovník: II. svazek, P-Ž*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. s. 749 -1627. ISBN 80-7184-310-5.

NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *K společenskému významu rodinných obřadů a obyčejů*. In FROLEC, Václav. *Čas života: Rodinné a společenské svátky v životě člověka*. 1. vyd. Brno: Blok, 1985, s. 45 – 52. ISBN 47-006-85.

PEŠKOVÁ, Jaroslava. *Každodennost a svátek. Filosofický rozměr festivity*. In: PEŠEK, Jiří (ed.) *Documenta Pragensia XII. Pražské slavnosti a velké výstavy: sborník příspěvků z konferencí Archivu hlavního města Prahy 1989—1991*. 1. vyd. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 1995, s. 29 - 31.

SKOPOVÁ, Kamila. *Vánoční svátky o století zpátky aneb Tradice Vánoc v české kuchyni*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2004, 55 s. ISBN 80-903417-8-0.

SOKOL, Jan. *Člověk a náboženství*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, 245 s. ISBN 80-7178-886-4.

STRAUSS, Anselm L a CORBIN, Juliet M. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 1999, 196 s. ISBN 80-85834-60-x.

VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000, 286 s. ISBN 80-85983-81-8.

VEČERKOVÁ, Eva a FROLCOVÁ, Věra. *Evropské Vánoce: v tradicích lidové kultury*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010, 516 s. ISBN 978-80-7429-006-0.

ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. 2. vyd. Ilustrace Jan Herink. Praha: Vyšehrad, 2006, 636 s. ISBN 80-7021-624-7.

Internetové zdroje

HEŘMANSKÝ, Martin. E_Úvod do společenskovedních metod: Redukce a analýza dat. *Fakulta humanitních studií* [online]. 2009 [cit. 2015-04-15]. Dostupné z: <http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>.

KAŠÁKOVÁ, Irena. Vánoční menu tradičně i netradičně. *Http://www.denik.cz/* [online]. 12.12.2009 [cit. 2015-03-10]. Dostupné z: http://www.denik.cz/klasa/prilohy_klasa_vanoce_menu20091209.html.

MALINA, Jaroslav. *Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)* [online]. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2009 [cit. 2015-01-26]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/prif/ps09/antropol/web/index.html>.

NOVOTNÁ, Hedvika. E_Úvod do společenskovedních metod: Výběrové strategie. *Fakulta humanitních studií* [online]. 2009 [cit. 2015-03-17]. Dostupné z: <http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>.

SOUMINOVÁ, Marie. *Pohled na současné Vánoce očima dvou generací*. Praha, 2012. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií. Dostupné z: https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/106081/10857984/?q=%7B%22____searchform____search%22%3A%22Turkov%5Cu00e1%22%2C%22____searchform____butsearch%22%3A%22Vyhledat%22%2C%22____facetform____facets____workType%22%3A%5B%22BP%22%5D%2C%22____facetform____facets____faculty%22%3A%5B%2211240%22%5D%2C%22PNzzpSearchListbasic%22%3A%223%22%7D&lang=cs.

SVOBODA, Karel. Netradiční menu na Štědrý večer. *Http://www.milujivanoce.cz/* [online]. 27. 09. 2014 [cit. 2015-03-10]. Dostupné z: <http://www.milujivanoce.cz/cs/temata/show/stul-a-menu/92-netradicni-menu-na-stedry-vecer>.

VAŇKOVÁ, Markéta. E_Úvod do společenskovedních metod :Verbální techniky dotazování. *Fakulta humanitních studií* [online]. 2009 [cit. 2015-04-15]. Dostupné z: <http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>.

Přílohy

Příloha č. 1

Výběr kladených otázek

Průběh a prožívání Štědrého dne

Výběr otázek kladených zástupcům obou sledovaných generačních skupin:

- Popište, jak u vás probíhá Štědrý den.
- Jak probíhá Štědrovečerní večeře?
- Jak to vypadá po večeři u stromečku?
- Jaký máte vztah k obdarovávání?
- Co se děje po rozdání dárků?
- Proč chodíte/nechodíte na půlnoční?
- Jak byste popsali celkovou atmosféru během Štědrého večera?

Výběr otázek kladených navíc zástupcům generační skupiny prarodičů:

- Popište, jak u vás probíhal Štědrý den v minulosti.
- Na co nejraději vzpomínáte, když si vybavíte, jak u vás dříve probíhal Štědrý den?
- Změnil se nějak průběh Štědrého dne, dělali jste něco jinak?

Vánoční zvyky a tradice

Výběr otázek kladených zástupcům obou sledovaných generačních skupin:

- Popište, jaké děláte o Štědrém dnu či během večera tradiční vánoční zvyky.
- Proč je (ne)dodržujete?
- Jaká je skladba vašeho vánočního jídelníčku během Štědrého dne?
- Co se u vás podává na Štědrý den k obědu a k večeři?
- Jaké je složení bramborového salátu?
- Odkud jste získali recepty na vánoční jídelníček?
- Změnila se nějak skladba vánočního jídelníčku během vašeho života?
- Proč došlo ke změně vánočního jídelníčku?

Výběr otázek kladených navíc zástupcům generační skupiny prarodičů:

- Přebrali jste nějaké zvyky od rodiny svého partnera/partnerky (manžela/manželky), které jste dříve ve své rodině na Štědrý den nedodržovali?
- Co za vánoční zvyky se u vás v rodině stále dodržuje od dob vašeho mládí?
- Jaké vánoční zvyky jste dříve dodržovali a dnes již nedodržujete?

Význam Štědrého dne

Výběr otázek kladených zástupcům obou sledovaných generačních skupin:

- Co se vám vybaví, když se řekne Štědrý den?
- Na co se nejvíce těšíte během Štědrého dne?
- Bez čeho si Štědrý den nedovedete představit?
- Co považujete o Štědrém dnu za nejdůležitější?
- Co pro vás obecně znamenají vánoční svátky?

Příloha č. 2

Seznam a charakteristika informátorů

Informátoři – generace vnuků

Informátor	Pohlaví	Věk	Nejvyšší dosažené vzdělání	Povolání
A	žena	26 let	VŠ	učitelka na ZŠ
B	žena	26 let	SŠ	obchodní manažerka
C	žena	23 let	SŠ	studentka medicíny
D	muž	26 let	VŠ	vývojový pracovník
E	muž	22 let	SŠ	student dopravní fakulty
F	muž	24 let	SOU	automechanik

Informátoři – generace prarodičů

Informátor	Pohlaví	Věk	Nejvyšší dosažené vzdělání	Původní povolání
1	žena	69 let	ZŠ	poštovní doručovatelka
2	žena	70 let	SOU	dojička
3	muž	70 let	SŠ	řidič autobusu
4	žena	66 let	SOU	kadeřnice
5	muž	69 let	SOU	zedník
6	Žena	68 let	SŠ	účetní

Příloha č. 3

Zděděný recept na vánoční cukroví od informátorky 1 (žena, 69 let, ZŠ, poštovní doručovatelka, dnes v důchodu).

Vanilkové rohlíčky

Potřebujeme:

24 dkg hladké mouky

16 dkg másla

5 dkg cukru

10 dkg ořechů

1 žloutek

Cukr moučka a vanilkový cukr na obalení

Ze všech surovin vypracujeme těsto, které necháme alespoň hodinu uležet v chladu. Z něj pak tvarujeme rohlíčky, které klademe na plech a pečeme do růžova. Ještě horké rohlíčky obalujeme ve vanilkovém cukru.

Příloha č. 4
Obrázky

Obrázek č. 1
Vánoční stromeček

Foto vánočního stromečku s dárky.
(autor: Informátor D, muž, 26 let, VŠ vývojový pracovník)

Obrázek č. 2
Štědrovečerní tabule

Štědrovečerní stůl s typickou podobou štědrovečerní večeře.
(Autor: Informátorka A, žena, 26 let, VŠ, učitelka na ZŠ).